

Naslov originala:

Albert Camus
Réflexions sur la guillotine
 © Éditions Gallimard, 1965

Nešto malo pre početka rata 1914, neki ubica, koji je počinio posebno gnusan zločin, (zaklao je celu porodicu zakupca poljoprivrednog poseda zajedno sa decom) osuđen je na smrt, u gradu Alžiru. U pitanju je bio zemljoradnik koji je ubio u stanju krvavog ludila, ali je slučaj dodatno otežao i krađom svojih žrtava. Događaj je imao veliki odjek. Opšta je procena bila da je odrubljivanje glave suviše blaga kazna za takvo čudovište. Tako je mislio, rekli su mi, i moj otac, koga je ubistvo dece posebno zgražavalo. Jedna od retkih stvari koju o njemu znam je da je, u svakom slučaju, prvi put u životu, pozeleo da prisustvuje pogubljenju. Ustao je još u toku noći da bi stigao do mesta izvršenja kazne, na drugom kraju grada, gde je nagrnulo silan svet. Šta je toga jutra video, nikome nije ispričao. Majka samo kaže da se vratio brzinom vetra, uzbuđenog lica, da nije hteo da govori, da se na trenutak ispružio na krevetu i da je odjednom počeo da povraća. Upravo je bio otkrio istinu koja se sakrivala ispod krupnih parola kojima je bila maskirana. Umesto da misli na zaklanu decu, mogao je samo da misli na ono telo u trzajima gurnuto neposredno pre toga na dasku da mu preseku vrat.

Treba verovati da je ovaj ritualni čin toliko užasan da je uspeo da zbriše gnušanje običnog i ispravnog čoveka, a i da je kazna koju je smatrao stotinu puta zasluženom, na kraju, kao jedinu posledicu proizvela da mu se prevrne želudac. Kada vrhunska pravda čija je dužnost da štiti čestitog čoveka, kod ovoga izazove samo nagon za povraćanjem, izgleda teško održiva teza da je predodređena, što bi morala biti njena funkcija, da građanstvu donese više reda i mira. Naprotiv, ispostavlja se da ona kod ljudi ne izaziva ništa manje revolta nego sam zločin i da to novo ubistvo, umesto da uvredu koja je nanesena društvenom telu popravi, na onu prvu dodaje još jednu, novu ljagu. Ovo je toliko tačno da se niko ne usuđuje otvoreno da govori o tom svečanom obredu. Visoki činovnici i novinari, zaduženi da

Солесни ≠ сирпшта казња
+ непуцадо / непуцадо

o njemu da govore, kao da su svesni da taj čin prikazuje nešto izazovno i u isti mah sramno, stvorili su, u vezi sa time, neku vrstu ritualnog jezika koji se svodi samo na stereotipne parole. Tako dok doručujemo, u krajičku nekih novina, pročitamo da je osuđenik „platio svoj dug društvu“, ili da ga je „okajao“, ili da je „u pet sati, pravda zadovoljena“. Visoki činovnici nazivaju osuđenika „zainteresovanom stranom“ ili „pacijentom“ ili ga označavaju akronimom C.A.M.¹ O smrtnoj kazni govori se, ako smem da primetim, samo šapatom. U našem veoma ugladenom društvu ozbiljnost neke bolesti prepoznaje se prema tome što se ne usuđujemo o njoj da govorimo otvoreno. U građanskim porodicama dugo se govorilo da starija ćerka ima osetljiva pluća ili da otac pati od nekakve „otekline“ zato što su se tuberkuloza i rak smatrali bolestima kojih se po malo trebalo stideti. Ovo je, verovatno, još tačnije kada je reč o smrtnoj kazni, jer se svi upinju da o njoj govore u eufemizimima. Za političko telo smrtna kazna je isto što i rak za telo pojedinca, s tom neznatnom razlikom što niko nikada nije govorio o neophodnosti raka. Smrtna kazna se, naprotiv, opštenito, bez ustručavanja predstavlja kao neprijatna neophodnost, koja dakle opravdava ubijanje, a pošto je neophodna, o njoj ne treba govoriti zato što je to neprijatna stvar.

Moja namera je, naprotiv, da o tome surovo govorim. Ne zato što volim skandale, niti, bar kako mislim, radi neke urođene nezdrave sklonosti. Kao pisac oduvek sam mrzeo izraze ljubaznosti; kao čovek, mislim da se sa gnusnim vidovima našeg života, ukoliko su neizbežni, moramo suočavati samo ćutanjem. Ali kada ćutanje, ili licemerje govora, doprinose održavanju zloupotrebe koju treba ukloniti ili nesreće koja bi se mogla olakšati, nema drugog rešenja nego da se otvoreno govori i da se pokaže bestidnost koja se pod plaštom reči sakriva. Francuska, pored Španije i Engleske, ima tu divnu čast da bude jedna od poslednjih zemalja, s ove strane гвоздене завесе, koja je u svom arsenalu represija zadržala smrtnu kaznu. Održavanje ovog primitivnog rituala omogućeno je kod nas samo nebrigom ili neupućenošću javnog mnjenja koje reaguje isključivo obrednim frazama koje su mu drugi usadili. Kada se mašta uspava, reči se isprazne od smisla: ogluveo narod rasejano registruje presudu nekom čoveku. Ali neka pokažu aparat, neka dopuste da dodirnemo drvo i gvožđe, da ču-

¹ Pretpostavljamo da akronim dolazi od skraćenog francuskog izraza: *condamné à mort* – osuđen na smrt (Prim. prev.)

jemo udarac glave koja padne, i naglo probuđena mašta javnosti, izbaciće istog časa i usvojeni rečnik i telesnu kaznu.

Kada su u Poljskoj nacisti vršili javna pogubljenja nad taocima, da bi sprečili njihovo uzvikivanje pobunjeničkih i slobodarskih reči, zapušili bi im usta zavojem natopljenim gipsom. Ne možemo, bez stida, porediti sudbinu ovih nevinih žrtava sa sudbinom osuđenika-kriminalaca. Ali, osim toga što se kod nas ne giljotiniraju samo kriminalci, metoda je ista. Govorom „u rukavicama“ stavljamo prigušivače na telesnu kaznu čiju opravdanost ne možemo prihvatiti pre nego što ispitamo šta ona u samoj svojoj suštini predstavlja. Daleko od toga da želimo da kažemo da je smrtna kazna, pre svega, neophodna, a zatim, da je uputnije da se o njoj ne govori; naprotiv, potrebno je progovoriti nešto o tome šta ona zaista jeste, a onda reći i, da li je, takvu kakva jeste, treba smatrati neophodnom.

Ja je lično smatram, ne samo nepotrebnom nego i suštinski štetnom, i to svoje uverenje moram ovde da istaknem pre nego što budem prešao na samu temu. Ne bi bilo pošteno da vas ostavim u uverenju da sam do takvog zaključka došao posle mnogo nedelja ispitivanja i izučavanja koje sam upravo posvetio ovom pitanju. Ali bi takođe bilo nepošteno da se moje uverenje pripiše jedino mojoj preteranoj osetljivosti. Naprotiv, veoma sam daleko od one slatke razneženosti u kojoj uživaju humanitarci, gde se vrednosti i odgovornosti brkaju, zločini izjednačuju, a nevinost zauvek gubi svoja prava. Suprotno od mnogih slavni savremenika, ja ne verujem da je čovek, po svojoj prirodi, društvena životinja. Istini za volju, mislim da je obrnuto. Ali mislim, i u tome se veoma razlikujem od njih, da čovek u buduću ne može živeti izvan društva i da su društveni zakoni neophodni za njegovo fizičko preživljavanje. Treba, dakle, samo društvo da ustanovi lestvicu odgovornosti koja bi bila razumna i efikasna. Ali zakon svoje krajnje opravdanje nalazi u dobru koje sam čini ili ne čini za društvo na datom mestu i u datom vremenu. Smrtnu kaznu sam godinama doživljavao samo kao telesno kažnjavanje koje je za maštu nepodnošljivo, kao inertan nered koji moj razum osuđuje. Međutim, bio sam sklon da poverujem da moja mašta utiče na moj sud. A u stvari, tokom svih ovih sedmica ništa nisam pronašao što nije pojačalo moje ubeđenje i što bi promenilo moja razmišljanja. Naprotiv, na argumente koje sam već i sam imao, došli su i mnogi drugi da im se priključe. Danas u potpunosti delim Kestlerovo² uverenje:

² Arthur Koestler (1905-1983), pisac i novinar. (Prim. prev.)

smrtna kazna nanosi ljagu našem društvu i njene pristalice je ne mogu pravdati zdravorazumski. Neću ponovo da navodim Žan Bloh-Mišelovu odlučujuću odbranu i neću da gomilam činjenice i brojke da stvar ne bih duplirao, jer ju je i sam svojim suviše preciznim navođenjem učinio neko-risnom, nego bih samo dublje razvio razmišljanja koja su nastavak Kestle-rovih i s kojima se, uz njegova, borim za trenutno ukidanje smrtne kazne.

Znamo da je najkrupniji argument pristalica smrtne kazne: egzemplar-nost kazne. Glave ne odsecaju samo da bi se kaznio njihov nosilac, nego da bi se, putem užasnog primera, uplašili svi oni koji bi došli u iskušenje da se za njima povedu. Društvo se ne sveti, ono hoće samo unapred da spreči. Zavitla neku glavu da bi ubice-kandidati u tome pročitali svoju sudbinu i ustuknuli.

Ovo bi bio divljenja vredan argument kad ne bismo morali da utvrdimo sledeće:

- ① da samo društvo ne veruje u egzemplarnost o kojoj govori;
- ② da nije dokazano da je smrtna kazna uticala da jedan jedini ubica koji je već odlučio to da postane od svoje namere odustane, a da je očigledno da, osim općinjenosti, nije proizvela nikakav drugi utisak na hiljade kriminalaca;
- ③ da, u jednom drugom pogledu, ona služi kao gnusan primer čije su posledice nepredvidive.

Društvo, pre svega, ne veruje u ono što kaže. Da zaista veruje, glave bi iznosilo na videlo. Učinilo bi da i pogubljenja steknu pravo na lansiranje reklama kao što to obično prati nacionalne zajmove ili nove marke aperitiva. Zna se, naprotiv, da kod nas pred javnošću za pogubljenja nema više mesta, nego da se izvršavaju u dvorištu zatvora pred ograničenim brojem stručnjaka. Manje znamo zašto je, i otkada je to tako. Reč je o relativno skorašnjoj meri. Poslednje javno pogubljenje, izvršeno je 1939, nad Vidmanom (Weidmann), počinioćem više ubistava, koga su njegovi podvizi učinili popularnim. Toga jutra, velika gomila ljudi pohrlila je ka Versaju a, među njima su bili i brojni fotografi. Vidmana su mogli fotografisati od trenutka kada je izveden pred masu do trenutka kada mu je odrubljena glava. Nekoliko sati kasnije, *Pari-Soar* je objavio celu stranicu s ilustracijama o tom primamljivom događaju. Čestiti pariski stanovnici tako su mogli

da shvate da se lak i nepogrešiv aparat kojom se dželat služi toliko razlikuje od istorijskog gubilišta kao „jaguar“ od naših starih kola „dijon-bu-ton“. Suprotno svakom očekivanju, administracija i vlada su toliko loše primile ovu odličnu reklamu da je velika povika dignuta na štampu za koju se tvrdilo da kod svojih čitalaca želi da podgreje sadističke porive. Odlučeno je, dakle, da se pogubljenja više ne održavaju javno, odredba koja je, malo posle toga, olakšala posao okupacionim vlastima.

Povodom ovog slučaja logika nije bila na strani zakonodavca. Naprotiv, direktoru *Pari-Soara*, trebalo je dodeliti specijalno odlikovanje kojim bi bio podstaknut da sledećeg puta još bolje radi. Ako hoćemo da kazna doista bude egzemplarna, ne samo da treba umnožiti broj fotografija, nego spravu, treba postaviti u dva sata popodne, na uzdignuto postolje na trgu de la Konkord, treba pozvati narod a za odsutne svečani obred treba snimati na televiziji. Ili treba tako da radimo, ili da prestanemo s pričama o egzemplarnosti. Kako tajno pogubljenje koje se obavlja noću u zatvorskom dvorištu može služiti za primer? Ono jedva može da posluži potrebi da se građani povremeno obaveste kako će, ako im se dogodi da nekoga ubiju, umreti; sličnu sudbinu, takođe, možemo obećati i onima koji ne ubiju. Da bi kazna zaista bila egzemplarna, ona mora da izazove jak strah. Tijo de La Buvri, pristalica javnih pogubljenja, narodni poslanik, 1791. g. bio je logičniji od nas danas kada je u Narodnoj skupštini izjavio: „Potreban nam je neki stravičan prizor da bismo narod držali u pokornosti.“

Danas prizora više nema, sistem kažnjavanja svima poznat preko reklama-kazala i s vremena na vreme, pojavi se kao vest o pogubljenju, pod šminkom ublaženih parola. Kako bi, u trenutku zločina, budući kriminalac mogao da ima na umu kaznu, koju se svim silama upinju da učine što je moguće apstraktnijom? A ako zaista želimo da takva osoba kaznu za sva vremena zadrži u pamćenju, da bi mu se putem kazne, pre svega umirila, a onda i preokrenula pomamna odluka, zar ne bismo morali da zahtevamo da se svim sredstvima, slikovnim i jezičkim, kazna i njena stravična stvarnost duboko urežu u sva njegova čula?

Umesto da izokola podsećamo na dug koji je neko, toga jutra, platio društvu, zar ne bismo mogli da nađemo efikasniji način da se iskoristi tako dobra prilika da se svaki poreski obveznik podseti na detalj o onome šta ga čeka? Umesto da se kaže: „Ako ubijete, izdahnućete na gubilištu“, ne

bi li više vredelo da mu se, u cilju ukazivanja na primer, kaže: „Ako ubijete bićete, mesecima ili godinama, bačeni u tamnicu, bićete raspolučeni između neizdrživog beznađa i stalno obnavljanog straha, sve dok se jednoga jutro ne budemo ušunjali u vašu ćeliju, s prethodno izuvenim cipelama da bismo vas što bolje iznenadili u snu koji vas je ophrvao posle noći provedene u strepnji. Bacićemo se na vas, vezaćemo vam ruke na leđa, iseći ćemo vam makazama okovratnik košulje i kosu, ako treba. U želji za perfekcionizmom pritegnućemo vam ruke kaišem, da bismo vas primorali da se povijete i da nam tako podmetnete sasvim oslobođen potiljak. Dobićete zatim i pomoć od nas tako što ćemo vas držati za mišice, dok hodnicima, noge budete vukli za sobom. A onda, pod noćnim nebom, jedan od egzekutora zgrabiće vas za tur od pantalona i baciće vas u horizontalan položaj na dasku, dok će vam drugi pričvršćivati glavu daskom s otvorom u sredini, a treći će otkočiti sečivo teško šezdeset kilograma, koje će padati sa visine od dva metra i dvadeset, koje će vam kao brijač preseći vrat.“

Da bi primer bio još bolji, da bi se užas koji izazove u svakom od nas pretvorio u dovoljno slepu i dovoljno moćnu silu koja će u pravom trenutku poklopiti neodoljivu želju za ubijanjem, treba ići još dalje. Umesto da se hvališemo, s nesvesnom, nama svojstvenom, nadmenošću kako smo izmislili to brzo i humano³ sredstvo za ubijanje osuđenika, trebalo bi da objavimo u hiljadama primeraka i da naredimo da se čitaju po školama i fakultetima, svedočanstva i lekarski izveštaji u kojima se opisuje stanje tela posle pogubljenja. Za štampanje i rasturanje posebno preporučujemo nedavno saopštenje koje su na Akademiji za medicinu izneli lekari Pijedlijevr i Furnije. Ovi hrabri lekari, koje su pozvali da u naučne svrhe ispituju telo osuđenika posle pogubljenja, smatrali su svojom dužnošću da u sažetom obliku iznesu sva svoja stravična opažanja: „Ako sebi dozvolimo da iznesemo mišljenje vezano za ovu temu, ovakvi prizori su užasno mučni. Krv pokulja iz krvnih sudova u ritmu prerezanih vratnih arterija, a potom se koaguliše. Mišići se grče i njihova je fibrilacija zapanjujuće jaka; creva se talasaju a srce radi neujednačenim, nedovršenim, fascinantnim pokretima. Usta se na momente grče i prave užasnu grimasu. Istina je da su, na odsečenoj glavi, oči nepomične s raširenim zenicama; one srećom ne gledaju, i ako u njima nema nikakvog bola, nikakvog opalnog sjaja tipičnog za le-

³ Osuđenik, prema optimističkim predviđanjima doktora Gijotena, ne bi trebalo ništa da oseća. U najgorem slučaju samo neku „blagu svežinu na vratu“.

ševe, nisu više ni pokretljive; njihova providnost je živa, ali je njihova ukočenost mrtvačka. Sve to može trajati minutima, čak i satima, kod osoba bez telesne mane: smrt nije trenutna... Tako i posle odsecanja glave, svaki vitalni delić živi još neko vreme. Za lekara ostaje samo taj utisak stravičnog iskustva, ubilačke vivisekcije, za kojom sledi prevremeno zakopavanje tela⁴.

Sumnjam da ima mnogo čitalaca koji ne preblede čitajući ovaj užasan izveštaj. Možemo, dakle, računati na njegovu egzemplarnu moć i njegovu snagu izazivanja straha. Ne bi bilo zgoreg da se tome priključe i izveštaji svedoka koji bi pojačali verodostojnost lekarskih zapažanja. Kažu da je lice pogubljene Šarlote Korde bilo crveno od dželatovog šamara. Ne čudi nas ovo ako budemo čuli šta kažu posmatrači skorijeg datuma. Jedan dželatov pomoćnik, neko, dakle, ko je sumnjiv kada su u pitanju romantična osećanja ili preterana osetljivost, ovako opisuje ono što je po dužnosti gledao: „Pod sečivo smo gurnuli izbezumljenog čoveka obuzetog istinskim napadom *delirium tremensa*. Glava umre odmah. A telo bukvalno skoči u korpu, povlačeći konopce. Dvadeset minuta kasnije, na groblju podrhtavanje se još može uočiti.“⁵ Sveštenik R. P. Devoajo, koji trenutno radi u Santeu⁶ i koji, se izgleda, ne protivi smrtnoj kazni, piše u svojoj knjizi *Delikventi*⁷ priču koju produbljuje, a koja obnavlja povest o osuđeniku Langiju čija se odsečena glava odazivala na poziv po imenu⁸: „Ujutru na dan pogubljenja, osuđenik je bio veoma loše volje i odbio je pomoć religije. Kako smo ga u dušu poznavali i znali koliku ljubav gaji prema svojoj ženi, čija su osećanja bila duboko hrišćanska, rekli smo mu: 'Hajdete, zbog ljubavi prema ženi, okrenite se na trenutak duhovnom razmišljanju pre nego što umrete', i osuđenik je pristao. Dugo se pred raspećem pribirao, a onda je izgledalo da više ne obraća pažnju na naše prisustvo. Kada je pogubljen stajali smo na maloj razdaljini od njega; glava mu je pala u korito postavljeno ispred giljotine a telo je odmah prebačeno u korpu; ali suprotno od postupka, korpu su zatvorili pre nego što su i glavu u nju stavili. Pomoćnik koji je nosio

⁴ *Justice sans bourreaux*, n° 2, juni 1956.

⁵ Objavio Rože Garnije, *Čudovišta*, (Roger Garnier, *Les Monstres*, Gallimard). Ovo su autentični iskazi.

⁶ Zatvor u Parizu (Prim. prev.)

⁷ *Délinquants*, éd. Matot-Braine, Reims

⁸ Kod Loarea (Loiret), 1905. g.

glavu morao je da sačeka trenutak dok se korpa ponovo otvori; elem, u tom kratkom vremenskom razmaku, bili smo u prilici da vidimo oba osuđenikova oka s pogledom punim preklinjanja uprtim u mene, kao da traži oprostaj. Instinktivno napravismo znak krsta da blagoslovimo glavu, posle čega, kapci trepnuše, izraz očiju postade blag, i onda se, pogled, zadržavši izražajnost, ugasio... "Čitalac će, već prema svom verovanju, primiti objašnjenje koje daje sveštenik. Bar, te oči koje su „zadržale izražajnost“ nemaju nikakve potrebe za tumačenjem.

Mogao bih da iznesem i druga svedočenja isto tako puna priviđenja. Ali, lično, ne bih išao dalje. Na posletku, ne zalažem se ja za smrtnu kaznu i za njenu egzemplarnost, a ova patnja mi, prema onome što ona zaista jeste, liči na neku primitivnu hirurgiju primenjenu u uslovima koji joj oduzimaju svaki poučni karakter. Društvo, naprotiv, kao i Država, koji su se ovoga nagledali, mogu sasvim lako da podnose ove pojedinosti, i, pošto se zalažu za egzemplarnost, morali bi da udese tako da ih svako iskusi, da niko ne ostane u svom neznanju, i da se narod prepadnut za svagda, u celosti preobrati u red franjevac. Koga to oni, inače, misle da zaplaše tako neprekidno sakrivanim primerom, pretnjom kazne koju predstavljaju kao blagu i ekspeditivnu, i u suštini, podnošljiviju od bilo koje vrste raka, mučenjem koje je krunisano cvećem retorike? Svakako ne, one koji važe kao čestiti ljudi (mada neki to i jesu) pošto oni u to vreme spavaju, i pošto im svetli primer nije bio najavljen, pošto će svoje namazane kriške hleba jesti u trenutku dok se telo prevremeno zakopava, i pošto će o činu pravde biti obavješteni jedino ako pročitaju novine i to vidu ublaženog saopštenja koje će se, slično šećeru, istopiti u njihovom sećanju. Međutim, upravo ta miroljubiva stvorenja u najvećem procentu daju doprinos čovekoubistvu. Mnogi od tih čestitih ljudi su kriminalci i ne znajući da to jesu. Prema jednom sudskom činovniku, ogromna većina ubica koje je upoznao, dok su se ujutru brijali, nisu znali da će iste večeri nekoga ubiti. Radi primera i sigurnosti, valjalo bi, dakle, da se umesto šminke, istakne ogoljeno pogubljenikovo lice ispred svih ljudi koji se ujutru briju.

Ali ništa od toga. Država kamuflira pogubljenja i obavlja ćutanjem ovakve tekstove i svedočenja. Ona, dakle, ne veruje, u egzemplarnu vrednost kazne, osim po tradiciji, i ne trudi se da porazmisli. Zločinca ubijaju zato što se tako vekovima radilo i, uostalom, ubijaju ga na isti onaj način koji je ustanovljen krajem XVIII veka. Rutinski se, dakle, ponavljaju

argumenti koji su važili pre toliko vekova, i niko nije dužan da im se suprotstavi merama koje su zbog razvoja javne osećajnosti postale neophodne. Jedan zakon se primenjuje, o njemu se više ne raspravlja, naši osuđenici umiru u ime neke teorije naučene napamet u koju ni izvršioci ne veruju. Da veruju, to bismo znali i pogotovo bismo videli. Ali, osim toga što reklama, istinski, budi sadističke porive sa nesagledivim posledicama, i učini da se porivi na kraju dana zadovolje nekim novim ubistvom, postoji i opasnost da ona izazove revolt i zgražavanje kod javnog mnjenja. Mnogo bi bilo teže pogubljenja izvršavati kao na traci, kako to danas čine, kada bi se ona u vidu živih slika prenosila u maštu naroda. Svako ko bi, dok pijucka kafu, čitao da je pravda zadovoljena, ispitivao bi stvar do najsitnije pojedinosti. A postoji i bojazan da tekstovi, slični onima koje sam naveo, ponekog profesora kriminalističkog prava učini i zadovoljnim; mislim na one koji se, pošto su očigledno u nemogućnosti da pravdaju ovu anahronu kaznu, teše izjavama, kao sociolog Tard koji kaže da je bolje ubiti nekoga tako da ne pati, nego ga mučiti, a ne ubiti ga. Zbog toga treba podržati Gambetin⁹ stav, koji je bio protivnik smrtne kazne i koji je protiv projekta zakona kojim se ukida reklamiranje pogubljenja, glasao ovim rečima: „Ako ne prikažete strahotu ovoga prizora, ako se pogubljenja vrše unutar zatvora, ugušićete nagli porast javnog revolta koji se javio poslednjih godina i tako ćete samo učvrstiti smrtnu kaznu.“

I doista, ili treba ubijati javno ili priznati da nemamo ovlašćenje da ubijamo. Ako društvo opravdava smrtnu kaznu neophodnošću da se daje primer, ono onda mora da pronađe samoopavdanje pa da i reklamiranje ovog čina učini nužnim. Ono mora svaki put da pokaže dželatove ruke, da i osetljive građane prisili da ih gledaju, a istovremeno da ih gledaju i svi oni koji su izbliza ili izdaleka, stvorili tog dželata. U suprotnom, društvo priznaje da ubija ne znajući ni šta govori ni šta radi, ili priznaje da zna da, ovakvi odvrtni svečani obredi ne samo da neće uplašiti javno mnjenje nego mogu jedino podstaći zločin u društvu ili ga gurnuti u nered. Ko bi to osećanje mogao bolje predstaviti od sudskog činovnika na kraju svoje karijere, kao što je G. savetnik Falko, o čijoj bi hrabroj ispovesti valjalo dobro razmisliti: „...Jedini put u svojoj karijeri kada sam glasao za odluku protiv izmene kazne i za pogubljenje okrivljenog, mislio sam da ću, upr-

⁹ Léon Gambetta (1838-1882) pravnik, političar republikanac, publicista, aktivan u prvom periodu III franc. Republike (Prim. prev.)

se sve vreme, oseća nevinim. Svaki zločinac sebe još pre suđenja razrešava krivice. On smatra da ga opravdavaju, ako ne misao da je u pravu, ono bar okolnosti. On ne razmišlja niti predviđa; ako razmišlja, onda predviđa da će biti oslobođen, potpuno ili delimično. Kako bi se plašio nečega što u najvećoj meri smatra neverovatnim? Smrti će se plašiti posle presude, ali ne pre zločina. Da bi proizveo strah, zakon, dakle, ne bi smeo ubici da ostavi nikakvu mogućnost spasenja, unapred bi morao da bude nemilosrdan, i posebno ne bi smeo da prihvata nikakvu olakšavajuću okolnost. A ko bi se, kod nas, usudio to da traži?

I kada bi se ovako uradilo, trebalo bi računati još na jedan paradoks ljudske prirode. Ako je instinkt za životom fundamentalan, zar nije jači od drugog jednog instinkta o kojem školski psiholozi ne govore: od instinkta za smrću, koji u izvesnim trenucima nalaže samodestrukciju i destrukciju drugih. Verovatno je da se želja za ubijanjem često poklapa sa željom za umiranjem ili samouništaivanjem¹¹. Instinkt za samoodržanjem se tako, u promenljivim razmerama udvaja sa instinktom za destrukcijom. Na osnovu ovog instinkta jedino se mogu u potpunosti objasniti mnoge izopačenosti koje, od alkoholizma do droge, vode osobu ka samouništenju, a ne može biti da ona to ne zna. Čovek želi da živi, ali uzaludno je očekivati da će ta želja prevladavati u svim njegovim radnjama. On isto tako želi da se pretvori u ništavilo, on hoće i ono nepovratno, pa i smrt radi smrti. Događa se tako da zločinac ne želi samo zločin, nego i nesreću koja ga prati, pa čak, i posebno, ako je ta nesreća preterano velika. Kada ta čudna želja naraste i zavlada njime, ne samo da perspektiva pogubljenja ne bi mogla da zaustavi zločinca, nego je sigurno da doprinosi vrtoglavici u kojoj se gubi. On da čovek ubija kako bi i sam na izvestan način umro.

Ove neobičnosti su dovoljne da se njima objasni sledeće: kazna koja je naizled sračunata da uplaši normalne duhove, u stvari je potpuno istisnuta iz prosečne psihologije. Sve statistike bez izuzetka, i one iz zemalja u kojima je smrtna kazna ukinuta kao i iz onih drugih, pokazuju da nema povezanosti između ukidanja smrtno kazne i zločinačkih činova¹². Broj zlo-

¹¹ Svake nedelje u štampi se mogu naći slučajevi zločinaca koji su se vajkali da li da ubiju sebe ili da ubiju.

¹² Izveštaj engleskog *Select Committee* iz 1930. g. i engleske Kraljevske komisije koja je ovu studiju nedavno preuzela: „Sve statistike koje smo proučavali potvrđuju da ukidanje smrtno kazne nije izazvalo povećanje broja zločina.“

čina niti raste niti opada. Giljotina postoji, zločin takođe; između njih ne postoji nikakva druga veza osim zakonske. Sve što možemo zaključiti iz brojki, poduže naređanih u statistikama jeste ovo: vekovima su se smrću kažnjavali i drugi zločini nevezani za ubistvo, a da najviša, dugo ponavljana kazna, nije učinila da bilo koji od tih zločina nestane. Već vekovima se ti zločini više ne kažnjavaju smrću. Ipak se zbog toga nije povećao njihov broj, a neki su se čak i prorodili. Isto tako, ubistvo se vekovima kažnjavalo smrtnom kaznom, a Kainov rod ipak nije nestao. Najzad, u trideset i tri zemlje u kojima je smrtna kazna ukinuta ili u kojima se više ne primenjuje, broj ubistava nije porastao. Ko odatle može izvesti zaključak da je smrtna kazna istinski zastrašujuća?

Konzervativci ne mogu negirati ni ove činjenice ni ove brojke. Njihov jedini i poslednji odgovor je značajan. Njime se objašnjava paradoksalan stav društva koje tako brižljivo sakriva pogubljenja za koja tvrdi da su egzemplarna. „Ništa, zaista, ne dokazuje, kažu konzervativci, da je smrtna kazna egzemplarna; čak je sigurno da nije uplašila na hiljade ubica. Ali mi nemamo mogućnosti da upoznamo one koje ona jeste uplašila; prema tome ništa ne dokazuje da ona nije egzemplarna.“ Tako se, najveća od svih kazni, ona koja povlači poslednji osuđenikov pad, a društvu daje privilegiju najviše moći, zasniva jedino na nekakvoj mogućnosti koja se ne može proveriti. A sama smrt, ne sadrži ni stepene ni verovatnoću. Ona sve zaustavlja, krivicu kao i telo, u konačnoj ukrućenosti. Ona se ipak kod nas izriče u ime nekakve sreće ili nekog proračuna. Čak i kada bi taj proračun bio razuman, zar ne bi trebalo da postoji neki sigurniji argument zbog kojeg bi se dalo odobrenje za najizvesniju od svih smrti? Elem, telo osuđenikovo preseče se nadvoje, manje zbog zločina koji je izvršen, a više u ime svih zločina koji su se mogli desiti a nisu, koji bi se mogli desiti ali neće. Najveća moguća neizvesnost ovde dozvoljava najneumoljiviju od svih izvesnosti.

Nisam jedini koga čudi ova tako opasna protivrečnost. Osuđuje je i sama Država, a njena nečista savest objašnjava se njenim protivrečnim stavom. Ona uklanja sve oblike reklamiranja svojih pogubljenja zato što, pred postojećim činjenicama, ne može da dokaže da su pogubljenja ikada služila zastrašivanju zločinaca. Ne može da se reši dileme u koju ju je zatvorio još Bekaria¹³ kada je napisao: „Ako jeste važno da se narodu često daju

¹³ Beccaria Cesare (1719-1794) ital. književnik (Prim. prev.)

dokazi moći, onda i telesne kazne moraju biti česte; ali onda i zločini moraju da budu češći što dokazuje da smrtna kazna nema onakav učinak kakav bi morala imati, iz čega sledi da je ona istovremeno nepotrebna i nužna. "Šta Država može da učini sa nepotrebnom a nužnom kaznom, ako ne da je sakriva i da je ne ukida? Ona će je, dakle, održavati, malo će je skloniti u stranu, neće to činiti bez nelagodnosti, sa slepom nadom da će se, možda jednog dana, naći makar jedan čovek koji će zaustaviti svoj ubilački pokret razmišljanjem o kazni, i opravdavaće, tako da niko to nikada ne sazna, zakon uz koji ne stoje više ni razum ni iskustvo. Da bi se i dalje održala teza o egzemplarnosti giljotine, Država je dovedena u poziciju da umnožava pravo na ubistvo, e da se ne bi dogodilo neko nepoznato ubistvo o kome ne zna i nikada neće saznati da li za njega postoji ikakva mogućnost da zaista bude počinjeno. Čudan zakon, zbilja, zakon koji zna za ubistvo koje sam proizvodi, a nikada neće ništa saznati o onom koje sprečava.

Šta, onda, ostaje od te moći egzemplarnosti ako je dokazano da smrtna kazna ima drugu moć, mnogo stvarniju, onu koja degradira ljude do osećanja stida, do ludila i do ubijanja?

Učinke egzemplarnosti ovih svećanih obreda možemo pratiti već i u javnom mnjenju, u ispoljavanju sadizma koji su izazivali, u užasnoj taštini koju proizvode kod nekih zločinaca. Oko gubilišta nema ni trunke otmenosti, ali postoji gađenje, prezir ili naslada najniže vrste. Ovi učinci su poznati. Zahvaljujući između ostalog i osećanju uljudnosti, naređeno je da se giljotina protera sa trga Gradske opštine, izvan grada, a onda u zatvore. Tako smo manje obavešteni o osećanjima ljudi čiji je posao da prisustvuju toj vrsti predstava. Salušajmo onda onog direktora engleskog zatvora koji priznaje „izrazito osećanje ličnog stida“ ili onog kapelana koji govori o „užasu, o stidu i o poniženju“¹⁴. Zamislimo pogotovo osećanja čoveka koji ubija po naredbi, mislim na dželata. Šta da mislimo o onim visokim državnim službenicima koji giljotinu nazivaju „biciklom“, osuđenika „klijentom“ ili „paketom“. Šta drugo ako ne isto ono što misli i sveštenik Bela Žist (Bela Just) koji je prisustvovao pogubljenju oko trideset osuđenika i koji piše: „Staleški govor sudskih organa nije ništa manje ciničan i vulgaran od šatrovačkog kojim govore prestupnici“¹⁵. Međutim, evo i razmišlja-

¹⁴ Izveštaj iz Select Committee, 1930.

¹⁵ Bela Just, *La Potence et la croix*, Fasquelle.

nja jednog od naših pomoćnika-egzekutora povodom njegovih premeštanja po unutrašnjosti: „Kada bismo odlazili na put, bile su to prave žurke s dobrim zezanjem. Za nas su se rezervisali taksiji, za nas dobri restorani“¹⁶! „Mo- gli smo *sebi da dozvolimo luksuz* da klijenta još povučemo za kosu.“ Razuzdanost ovako izražena, dobija i druge, još mnogo tamnije vidove. Osuđenikova odeća, u principu, pripada izvršiocu. Debler, otac, kaćio bi svu tu odeću u daščanu baraku i *odlazio bi s vremena na vreme da je gleda*. Ima i gorih stvari. Evo šta izjavljuje naš pomoćnik egzekutora: „Naš novi izvršilac lud je za giljotinom. Ponekad danima ostaje kod kuće, sedi na stolici, sasvim spreman, sa šeširom na glavi, u kaputu, i čeka poziv iz ministarstva“¹⁷.

Da, evo čoveka o kome je govorio Žozef de Metr rekavši da je za njegovo postojanje na ovom svetu potrebna posebna odluka božanske moći i da, bez njega, „red ustupa mesto haosu, prestoli se ruše, a društvo nestaje“. Eto čoveka preko koga se društvo potpuno rešava krivca, pošto dželat potpisuje otpusnicu i pošto se, onda, slobodan čovek prepušta njegovoj krajnjoj odluci. To divno i svečano davanje primera, koje su zamislili naši zakonodavci, ima bar jedan siguran učinak: da se njime ponize i ponište ljudske osobine i razum i kod svih onih koji direktno u tome učestvuju. Reći ćete da su u pitanju posebna stvorenja koja svoj životni poziv nalaze u tom srozavanju. Ali nećemo tako govoriti ako znamo da ima na stotine osoba koje se same nude da besplatno rade kao egzekutori. Muškarce naše generacije, koji su preživeli istorijske događaje poslednjih godina, ova informacija neće iznenaditi. Znaju oni da iza najmirnijih i najprijateljskijih lica spava nagon za mučenjem i ubijanjem. Kazna koja navodno treba da uplaši nepoznatog ubicu, zasigurno vraća urođenoj ubilačkoj vokaciji, mnoga druga, sasvim opredeljena, čudovišta. Pošto već pravdamo naše najsurovije zakone razmatranjima punim pretpostavki, ne treba sumnjati da je među stotinama ljudi koji su odbijeni za ponuđenu uslugu, bar jedan morao na drugi način da umiri svoje krvoločne nagone koje je giljotina probudila u njemu.

Ako, dakle, i hoćemo da održimo smrtnu kaznu, onda bar budimo pošteđeni licemerja kojim se ona, služeći za primer, opravdava. Nazovimo

¹⁶ Roger Grenier, *Les Monstres*, Gallimard.

¹⁷ Roger Grenier, *Les Monstres*, Gallimard.

svojim imenom tu kaznu kojoj se uskraćuje svaki publicitet, to zastaršivanje koje ne deluje na poštene ljude, one koji to jesu, a fascinira one koji to više nisu, i, srozava i remeti one koji su ruke u to zamočili. Ona jeste mu-
ka, zasigurno, užasna patnja, fizička i duševna, ali ona ne služi ni za kakav pouzdan primer, osim za slabljenje volje. Ona sankcioniše, ali ništa ne spre-
čava onda kada ne podstiče nagon za ubijanjem. Ona postoji, a kao da je nema, osim za onoga koji je trpi, u svojoj duši, mesecima i godinama, svo-
jim telom u beznadežnom i surovom času kada ga preseku nadvoje, još dok mu život nije oduzet. Nazovimo je svojim imenom, što će joj u nedo-
statku neke druge uzvišenosti povratiti uzvišenost istine i priznajmo je ta-
kvom kakva ona u suštini jeste: kao osvetu. - *suština i funkcija*

suština i funkcija
Kazna koja sankcioniše, a ne sprečava uzrok, u stvari se naziva osvetom. To je tobožnji aritmetički odgovor društva kojim ono uzvraća nekome ko je prekršio njegov praiskonski zakon. Ovaj je odgovor star koliko i čovečanstvo: zove se odmazda. Ko je meni naneo zlo, mora zlo i sam da ose-
ti; ko je meni iskopa oko, mora da oćoravi; ko je ubio, na kraju mora umreti. Reč je o osećanju, i to izuzetno nasilničkom, a ne o principu. Odmazda pripada prirodi i nagonu, ona ne pripada zakonu. Zakon, po svojoj de-
finiciji, ne može da sledi ista pravila kao priroda. Ako je ubistvo u čovekovoj
prirodi, zakon nije stvoren da bi podražao ili ponovo proizveo tu prirodu. On
je stvoren da bi je popravio. No, odmazdu se svodi na to da potvrdi i da či-
sto prirodnom potezu da snagu zakona. Svi smo, često na našu sramotu, taj
potez upoznali i znamo za njegovu silinu: dolazi nam iz prašuma. U vezi s
tim, mi Francuzi, koji se, s pravom, gnušamo kada čujemo da neki kralj
naftnih polja, u Saudijskoj Arabiji, propoveda međunarodnu demokratiju, a
kasapinu poverava zadatak da lopovu nožem odseče ruku, mi isto tako ži-
vimo u nekakvom Srednjem veku u kojem čak ni vera ne pruža utehu. Mi i
dalje određujemo pravdu prema pravilima one primitivne aritmetike¹⁸. Mo-

¹⁸ Tražio sam, pre nekoliko godina, pomilovanje za šest Tunizana, osuđenika na smrt, osuđenih zbog ubistva tri francuska žandara u nekoj pobuni. Okolnosti u kojima se desilo ubistvo činile su teškim ustanovljenje pojedinačnih odgovornosti. Upozorenjem iz predsedništva Republike postavljeno mi je do znanja da je moja molba protivna interesu nadležnog organa. Nažalost, kada je ovo upozorenje stiglo na moju adresu, već sam pročitao da je dve nedelje pre toga presuda bila izvršena. Tri osuđenika su kažnjena smrću, a tri preostala pomilovana. Razlozi da se pomiluju jedni a ne oni drugi nisu bili ubedljivi. Ali verovatno da je trebalo izvršiti tri smrtne kazne tamo gde su bile tri žrtve.

žemo li bar reći da je ova aritmetika tačna i da se smrtnom kaznom spasa-
va bar ona elementarna pravda, svedena na legalnu osvetu? Treba odgovo-
riti sa ne.

Ostavimo po strani činjenicu da se zakon odmazde ne može primenji-
vati i da bi se smatralo krajnjom neumerenošću ako bi se čovek koji je na-
merno izazvao požar kažnjavao podmetanjem požara u njegovoj kući, ili
da se lopovu sa bankovnog računa podigne suma koja odgovara visini ukra-
denog novca. Možemo i prihvatiti da se ubistvo žrtve pravedno i nužno is-
kupljuje smrću ubice. Ali izvršenje smrtne presude nije samo smrt. Ono se
suštinski razlikuje od čina lišavanja života isto onoliko koliko se koncen-
tracioni logor razlikuje od zatvora. Ono, svakako, jeste ubistvo, i njime se
aritmetički naplaćuje počinjeno ubistvo. Ali time uz smrt idu i neki propi-
si, javni predumišljaj poznat budućoj žrtvi, organizacija, koja je, na poslet-
ku, sama po sebi izvor duševnih patnji mnogo strašnijih od same smrti.
Nema dakle jednakosti. Mnogi zakonodavci smatraju da je zločin s pred-
umišljajem teži od zločina kao čistog nasilja. A šta je, onda, izvršenje smrt-
ne kazne, ako ne ubistvo sa najvišim stepenom predumišljaja s kojim ni
jedan, ma kako proračunat, zločinački čin, ne može da se poredi? Da bi
postojala izjednačenost, trebalo bi da se smrtnom kaznom kažnjava samo
onaj zločinac koji je obavestio svoju žrtvu o vremenu kada će je umoriti
strašnom smrću i koji će je, od tog trenutka, mesecima prisilno držati u
svojoj nemilosti. Takvo se čudovište ne sreće u privatnom životu.

A onda dalje: kada naši državni pravnici kažu da naređuju da se umre
bez nanošenja bola, oni ne znaju šta govore, i, posebno, nedostaje im ma-
šte. Ponižavajući, ubojiti strah, strah koji se mesecima i godinama¹⁹ osuđe-
niku uliva, kazna je strašnija od same smrti, a ona nije bila nametnuta žrtvi.
Čak i u trenutku užasne, svirepe smrti koja je nad njom izvršena, žrtva je,
uglavnom sve vreme, u smrt gurnuta ne znajući šta joj se dešava. Žrtvi vre-
me straha otkucava zajedno s vremenom života i nade da će izbeći ludilo
koje se na nju sručilo, a nada verovatno nikada ne izostaje. Kod osuđeni-

¹⁹ Reman, osuđen na smrt u trenutku Oslobođenja, ostao je sedamsto dana u okovima pre nego što je pogubljen, što smatram skandaloznim. Osuđenici prema javnom pravu čekaju, po opštem pravilu, od tri do šest meseci na jutro kada će umreti. I, ako hoćemo da sačuvamo onu malu mogućnost da prežive, teško je skratiti taj rok. Inače mogu da posvedočim da je ispitivanje broja pomilovanja kojima se u Francuskoj pribeglo, zbilja pokazalo da nije isključena vidljiva volja da se pomilovanje izvrši, u potpunosti tamo gde to zakon i običaji dozvoljavaju.

reci u koj
upotre

ka na smrt, naprotiv, užas je do najsitnijih pojedinosti prisutan, Mučenje ko-
je prouzrokuje nada smenjuje se s mukama životinjskog beznada. Advokat
i zatvorski sveštenik, prosto iz razloga humanosti, a čuvari da bi osuđeni-
i ka držali mirnim, jednoglasno ga uveravaju ga da će biti pomilovan. On u
to poveruje svim svojim bićem, a posle, više ne veruje. Nada se danju, a na-
du izgubi noću²⁰. Kako nedelje odmiču, nada i beznade se pojačavaju i po-
staju podjednako nepodnošljivi. Prema svim iskazima svedoka, boja kože
se promeni, strah deluje kao kiselina. „Kad znamo da ćemo umreti, to ni-
je ništa, kaže jedan osuđenik iz Frena. A kada ne znamo hoćemo li živeti,
obuzme nas užasan strah i strepnja“. Kartuš je za vrhunsku kaznu govorio:
„Pa šta! To je neprijatnih četvrt sata kroz koje treba proći.“ Ali ovde je reč
o mesecima a ne o minutima. Dugo unapred, osuđenik zna da će biti ubi-
jen i da jedino pomilovanje može da ga spase, što mu prilično liči na ne-
besku volju. On sam, u svakom slučaju, ne može ni da se brani niti nekog
da ubeđuje. Sve se događa izvan njega. On više nije čovek nego stvar ko-
ja čeka da je dželat upotrebi. Održavaju ga samo onoliko koliko je nužno
inertnoj materiji, ali materiji koja ima svest, a ona je njegov glavni nepri-
jatelj.

Kada ga činovnici, čiji je posao da ubuju tog čoveka, nazivaju pake-
tom, oni znaju šta govore. Biti potpuno nemoćan naspram ruke koja vas
premešta, čuva ili odbacuje, zar to zaista nije biti kao paket ili stvar, ili još
gore, kao vezana životinja? Ali životinja još može da odbije da jede. Osu-
đenik to ne može. Dobija povlasticu da pređe na specijalan režim ishrane
(u Frenu, režim br. 4, s dodatkom mleka, vina, šećera, džema, butera); nad-
gledaju ga koliko pojede. Ako treba i silom ga nateraju da jede. Životinja
koju će ubiti mora biti u punoj formi. Stvar ili životinja imaju samo pravo
na neku vrstu slobode najnižeg reda: ona se naziva, hirovima. „Na to su ve-
oma osetljivi“, izjavljuje bez ironije neki komandir brigade iz Frena, govo-
reći o osuđenima na smrt. Naravno, jer kako drugačije doći do slobode i
do dostojanstva htenja, bez čega čovek ne može da živi? Osetljiv ili ne, od
trenutka kada je presuda izrečena, osuđenik ulazi u nepogrešivu mašineri-
ju. Nedeljama se kotrlja u zupčanicima koji upravljaju svakim njegovim
pokretom da bi ga na kraju isporučili rukama koje će ga položiti na spru-
vu za ubijanje. Paket više nije prepušten slučajnosti koja vlada nad živim

²⁰ Kako nedelja nije dan pogubljenja, subotnja noć je najbolja u odeljenjima osuđenika na smrt.

bićem, nego zakonima mehanike koji mu omogućuju da nepogrešivo pred-
vidi dan kada će mu glava biti odsečena.

Taj dan se okončava njegovim statusom objekta. Za vreme onih četvrt
sata koji ga dele od telesne kazne, izvesnost smrti u tako nemoćnom sta-
nju sve briše; privezana i podređena životinja upoznaje pakao, pored ko-
jeg onaj drugi kojim mu stalno prete, postaje smešan. Najzad, i Grci su bili
humaniji sa svojom pegavom kukutom²¹. Oni su osuđenima ostavljali re-
lativnu slobodu, mogućnost da sami odlože ili da ubrzaju čas svoje smrti.
Dopuštali su im da biraju između samoubistva i pogubljenja. A mi, zarad
više sigurnosti, sami delimo pravdu. Ali tu istinske pravde ne može biti,
osim ako nije reč o slučaju da je osuđenik, kao ubica, žrtvi saopštio odlu-
ku nekoliko meseci unapred, ušao kod nje, čvrsto je vezao, obavestio je da
će kroz jedan sat biti kažnjena i da je tokom čitavog tog sata postavljao
smrtonosnu napravu. Koji je zločinac ikada doveo svoju žrtvu u tako bez-
nadežan i bespomoćan položaj?

To verovatno objašnjava onu neobičnu snishodljivost koja se po prav-
ilu javlja kod osuđenika u trenutku pogubljenja. Ti ljudi koji nemaju šta
više da izgube, mogli bi da se kockaju na sve ili ništa, da pokažu da više
vole da umru od slučajnog metka, ili da sečivo giljotine dočekaju u jednoj
od onih bezumnih svađa u kojima su sva čula pomračena. To bi, u neku
ruku, zančilo umreti slobodno. Međutim, s malim izuzecima, po pravilu,
osuđenik ka smrti korača pasivno, s nekom vrstom sumorne iznemoglosti.
Verovatno da to žele da kažu naši novinari kada pišu da je osuđenik umro
hrabro. Ovde treba čitati da osuđenik nije dizao galamu, da nije izišao iz
svog položaja paketa, i da su mu svi na tome zahvalni. U tako ponižavaju-
ćem položaju, zainteresovana strana pokazuje odmerenost vrednu pohva-
le, i time omogućuje da poniženje ne traje suviše dugo. Ali pohvale i
potvrde o hrabrosti, deo su opšte mistifikacije kojom je obavijena smrtna
kazna. Jer, osuđenik će biti odmereniji ukoliko je njegov strah veći. Zasl-
užiće pohvale naše štampe samo ako mu strah ili osećanje prepuštenosti bu-
du dovoljno veliki da ga potpuno sterilišu. Slušajte me dobro. Neki
osuđenici, politički ili ne, umiru junački i o njima treba govoriti s odgova-
rajućim divljenjem i poštovanjem. Ali većina zna samo za ćutanje od stra-
ha, samo za hladnokrvnost od užasnutosti, i čini mi se da to prestravljeno

²¹ Otrovnna biljka čiji se ekstrakt u antičkoj Grčkoj davao osuđenima da popiju (Sokratu na primer). (Prim. prev.)

čutanje zasluži još veće poštovanje. Kada sveštenik Bela Žist nudi nekom mladom osuđeniku da nekoliko trenutaka pre nego što će biti obešen napiše nešto svojim, i kada ovaj jedva čujno odgovori: „Nemam hrabro- stići čak ni za to“, kako se tada sveštenik, koji je čuo ovakvo priznanje slasti, ne pokloni pred onim najjadnijim i najsvetijim što čovek nosi u sebi? A oni, koji ne govore ništa i za koje se samo po barici koju za sobom ostave na mestu s kojeg su otrgnuti zna šta su osećali, zar bi se za njih neko usu- dio da kaže da su kukavički umrli? A kako bi onda trebalo okvalifikovati ljude koji ih svode na takav kukavičluk? Konačno, svaki ubica, dok ubija, svestan je opasnosti da će ga sutići najstrašnija smrt, ali oni koji njega ubijaju neće biti izloženi nikakvoj opasnosti, osim opasnosti da budu una- pređeni.

Ne, ono što tada čovek oseća, izvan je svakog morala. Ni vrlina, ni hrabrost, ni inteligencija, pa čak ni nevinost ne igraju ovde nikakvu ulogu. Društvo se, odjednom, svodi na najužasnije, primarne strahove gde se ništa više ne može procenjivati. Sva pravednost i dostojanstvo nestaju. „Osećanje nevinosti ne čini nas izdržljivim na surovost... Gledao sam okorele bandite kako hrabro umiru, dok su nevini išli u smrt drhteći celim telom od straha²².“ Kada isti ovaj čovek tvrdi da, prema njegovom iskustvu, malodušnost pre obuzme intelektualce, on ne misli da je ovaj soj ljudi manje hrabar od drugih, nego samo da imaju više mašte. Suočen s neumitnom smrću, čovek je, uprkos svojim ubeđenjima, do temelja razoren²³. Osećanje nemoći i usamljenosti čvrsto privezanog osuđenika, naspram jednodušne javnosti koja zahteva njegovu smrt, za njega tako usamljenog, nezamisliva je kazna. I kada je o ovome reč, bolje bi bilo da je pogublje- nje javno. Glumac koji postoji u svakom čoveku, mogao bi onda priteći u pomoć uplašanoj životinji, mogao bi joj pomoći u držanju, čak i pred sopstvenim pogledom. Ali u tami, prilikom tajnog izvršenja pomoć ni otkuda ne stiže. U takvom porazu, hrabrost, duhovna snaga, čak i vera izloženi su opasnosti da postanu puka slučajnost. Prema opštem pravilu, čovek je razoren čekanjem smrtno kazne mnogo pre nego što će umreti. Dosuđene su mu dve smrti, od kojih je prva gora od druge, dok je on ubio samo jedan-

²² Bela Just, *op. cit.*

²³ Jedan poznati hirurk, i sam katolik, poverio mi je posle raznih isprobavanja, da čak ni vernicima ne saopštava da boluju od neizlečivog raka. Postojala je, prema njemu, opasnost da šok sve razori pa čak i njihovu veru.

put. U poređenju s tim mučenjem, kažnjavanje odmazdom izgleda još i kao civilizovan zakon. Odmazda nikada nije tražila da se onome ko je osle- peo svoga brata izvade oba oka.

Uostalom, ova suštinska nepravda ostavlja posledice i na roditeljima pogubljenog. Patnje žrtvine najbliže rodbine, uopšteno govoreći, veće su i oni, sve vreme, žele da budu osvećeni. Oni i bivaju osvećeni, ali tada osu- denikovi roditelji doživljavaju najveću moguću nesreću, kojom su i oni mimo svake pravde, kažnjeni. Iščekivanje nečije majke ili oca, produžuje se mesecima, soba za posete, tobožnje konverzacije kojima su ispunjeni kratki trenutki provedeni s osuđenikom, i najzad slike pogubljenja, sve su to muke koje nisu bile nametnute žrtvinoj rodbini. Bez obzira na njihova osećanja, oni ne mogu želeći da osveta ide tako daleko da premaši zločin i da se na najgore muke stave stvorenja koja prisilno dele, njihov lični bol. „Pomilovan sam, oče, piše jedan osuđenik na smrt, ne dospeva mi još sa- svim do svesti sreća koja me je zadesila; pomilovanje je potpisano 30. aprila i to mi je saopšteno u sredu kada sam se vratio iz sobe za posete. Odmah sam rekao da obaveste tatu i mamu koji još nisu bili napustili Sante. Zami- slite sami tek njihovu sreću²⁴.“ I stavrno to se može zamisliti, ali samo uko- liko smo u stanju da zamislimo njihovu neprekidnu nesreću do trenutka pomilovanja, i njihovo krajnje očajanje otkada su primili onu prvu vest ko- ja nepravdično kažnjava njihovu nevinost i njihovu nesreću.

Da završimo sa zakonom odmazde: treba zaključiti da on, čak i u onom najprimitivnijem obliku, može da uđe u igru kada je reč o dve osobe i to samo ukoliko je jedna apsolutno nevina, a druga apsolutno kriva. Žrtva je, dakako, nevina. Ali da li se i društvo, koje navodno treba da zastupa žrtvu, može smatrati nevinim? Zar ono nije, makar delimično, odgovorno, za zlo- čin koji kažnjava s toliko strogosti? O ovoj se temi često raspravljalo i ja neću ponovo da navodim argumente koje su razne umne glave iznosile još od XVIII veka. Možemo, uostalom, ukratko reći da svako društvo ima ono- liko zločinaca koliko zasluži. Ali kada je reč o Francuskoj, ne možemo da zanemarimo okolnosti zbog kojih bi naši zakonodavci morali biti mno- go umereniji. Odgovarajući na neki upitnik o smrtnoj kazni u *Figarou*,

²⁴ R. P. Devoajo, *op. cit.* Takođe nije moguće bez velikog uzbuđenja čitati potresne peticije za pomilovanje koje upućuju otac i majka koji, očigledno, ne razumeju kaznu koja se iznenadno sručila na njih.

Da li ovim želimo da kažemo da Država treba da oslobodi odgovornosti svakog alkoholičara ili da se udara u grudi sve dok cela nacija ne počne da pije samo sokove? Naravno da ne. Nije potrebno ni iz ovih, niti iz razloga koji se smatraju hereditarnim, krivicu u potpunosti negirati. Stvarnu delikventovu odgovornost nije moguće utvrditi s potpunom tačnošću. Zna se da se računicom ne može dobiti tačan uvid u broj naših predaka, koji jesu ili nisu bili alkoholičari. U dalekoj budućnosti na zemlji može biti 10 na 22 stepen puta više stanovnika nego danas. Broj loših ili morbidnih predispozicija koje su nam preci mogli preneti je, dakle, nemoguće izračunati. Dolazimo na ovaj svet s teretom beskonačne nužnosti. U tom slučaju bi trebalo, da kao zaključak prihvatimo, da je neodgovornost sveopšta. Prema toj logici onda nikada ne treba dodeljivati ni kazne ni nagrade, što znači da ni jedno društvo ne bi bilo moguće. Instinkt za održanjem društava, pa dakle i pojedinaca, zahteva, naprotiv, da se zakonski ustanovi lična odgovornost. Ovo moramo prihvatiti i ne treba da sanjamo o apsolutnoj blagosti koja bi značila odumiranje svakog društva. Ali istom vrstom razmišljanja dolazimo i do zaključka da nikada ne postoji potpuna odgovornost, pa stoga ni apsolutna kazna kao ni apsolutna nagrada. Niko ne može biti nagrađen u konačnom smislu, pa čak ni kada je reč o dobitnicima Nobelove nagrade. Ali niko ne bi smeo da bude ni kažnjen u apsolutnom smislu, čak i ako se smatra da jeste kriv, i s razlogom više, ukoliko postoji opasnost da bude nevin. Smrtna kazna koja istinski ne ispunjava ni uslove o davanju primera niti uslove pravde, pored toga nasilno raspolaže prekomernim pravom da kažnjava za krivicu koja je uvek relativna, kaznom koja je konačna i koja se ne može ispraviti.

Ako je zaista sumnjivo da smrtna kazna može služiti za primer i ako služi klimavoj pravdi treba se složiti sa njenim pobornicima da jeste eliminatona. Smrtnom kaznom konačno se odstranjuje osuđenik. Ako hoćemo pravo, sama ta činjenica bi, morala isključiti, pogotovo kod njenih pristalica, ponavljanje opasnih argumenata koji bi se mogli, kako smo upravo videli, u svakom trenutku opovrgnuti. Poštenije je reći da je kazna konačna zato što tako treba da bude, potvrditi da su neki ljudi u društvu nepopravivi, da predstavljaju neprekidnu opasnost za svakog građanina i za društveni red i da ih dakle, smesta, treba ukloniti. Niko, ipak ne može da opovrgne činjenicu da socijalne zveri postoje i da njihovu energiju i surovost, ništa

nije u stanju da slomi. Smrtna kazna, svakako, ne rešava problem koji oni postavljaju. Složimo se makar sa tim da ga ona odstranjuje.

Vratću se i na te ljude. Ali, da li se smrtna kazna izvršava samo nad njima? Da li nas neko može uveriti da se ni jedan pogubljenik ne može vratiti na pravi put? Možemo li se zakleti da ni jedan nije nevin? Zar ne moramo u oba ova slučaja, priznati da je smrtna kazna eliminatona i da je isto toliko nepovratna? Juče, 15. marta 1957, u Kaliforniji je pogubljen Barton Abot, osuđen na smrt zbog toga što je ubio devojčicu od četrnaest godina. Ovo je, mislim, ona vrsta gnusnog zločina koji počinioća svrstava u red nepopravivih. Iako je Abot sve vreme negirao zločin tvrdeći da je nevin, osuđen je. Pogubljenje je bilo zakazano za 15. mart, u 10 sati. U 9 h i 10, odobreno je odgađanje kazne da bi se braniocima omogućilo da ulože poslednju žalbu²⁷. U 11 časova, zahtev je odbijen. U 11h i 15min, Abot ulazi u gasnu komoru. U 11h i 18min, udahnuo je prve talase gasa. U 11h i 20min, sekretar Komisije za pomilovanje poziva telefonom. Komisija se predomisli. Tražili su guvernera koji je bio otišao na more, zatim su direktno pozvali zatvor. Izvukli su Abota iz gasne komore. Bilo je suviše kasno. A da je samo nad Kalifornijom juče bila oluja, guverner ne bi otišao na more. Telefonirao bi dva minuta ranije: Abot bi danas bio živ i možda bi video da mu je nevinost potvrđena. Svaka druga kazna, čak i najstroža, pružila bi mu takvu priliku. Smrtna kazna mu nije ostavila nikakvu.

Smatraćemo ovo izuzetkom. Naši životi su takođe izuzetak, a ipak, u kratkotrajnom postojanju kakvo je naše, ovo se dešava tu pored nas, na desetak sati puta avionom. Abotova nesreća ne predstavlja toliki izuzetak kao ni svi ostali slučajevi iz crne hronike, to je greška koja nije usamljena, ako je verovati novinama (pogledati i aferu Deze, da navedemo samo najskoriju). Pravnik d'Olivkroa je, inače, 1860. primenom računa verovatnoće na mogućnost sudske greške zaključio da se otprilike na dvesta pedeset sedam slučajeva osudi jedna nevina osoba. Zar je to mala razmera? Mala je ako je reč o kaznama srednje težine. Ali je beskonačno velika ako je reč o smrtnoj kazni. Kada Igo piše da je za njega drugo ime za giljotinu Lezirk²⁸, on ne želi da kaže da su svi osuđenici kojima je giljotinom odsečena glava bili Lezirkovi, nego da je dovoljan jedan Lezirk pa da ova sprava zau-

²⁷ Treba napomenuti da je, u američkim zatvorima, uobičajeno da se osuđenik prebaci u drugu ćeliju dan uoči pogubljenja i da mu se najavi ceremonija koja ga čeka.

²⁸ Ovo je ime nevino osuđenog u sudskom procesu iz lista *Pošta iz Liona*.

vek bude osramoćena. Razumljivo je što je Belgija definitivno odustala od izricanja smrtnog presude posle jedne sudske greške i što je Engleska postavila pitanje njenog ukidanja posle Hejsovog sudskog procesa. Razumljivi su takođe i zaključci glavnog tužioca onog koji je napisao, kada su ga pitali za mišljenje o molbi za pomilovanje nekog zločinca, po svojoj prilici krivog, mada njegova žrtva nije bila pronađena: „Ako se osoba X ostavi u životu... to vlastima osigurava mogućnost korisnijeg istraživanja, i to bez žurbe, svake nove indicije o postojanju njegove žene koja bi naknadno bila otkrivena²⁹... U suprotnom, izvršenje smrtno kazne, poništilo bi takvu hipotetičku mogućnost istraživanja, dalo bi, bojim se, najsitnijoj indiciji samo teorijsku vrednost, proizvelo bi snažno žaljenje za koje smatram da nije poželjno stvarati ga.“ Želja za pravdom i za istinom izražava se ovde na uzbudljiv način i trebalo bi češće navoditi na našim suđenjima, ovo „snažno žaljenje“ kojim se tako sigurno i ukratko ukazuje na opasnost pred kojom se nađe svaki porotnik. Kada umre nevinna osoba, niko, u stvari, više ništa ne može da uradi za nju, osim da je rehabilituje, ako se nađe još neko da to i zatraži. Onda mu se vraća nevinost koju on doduše nikada nije ni izgubio. Ali mučenje čija je on bio žrtva, njegove užasne patnje, njegova strašna smrt, to je on stekao za sva vremena. Preostaje samo da mislimo na sve one nevine u budućim vremenima, da bismo im takve muke uskratili. To su uradili u Belgiji. Kod nas je, izgleda, ljudima savest mirna.

Verovatno im je utemeljena na ideji da je i u pravosuđu došlo do napretka i da i ono ide u korak s naukom. Kada učenici stručnjaci iznose svoje mišljenje pred porotničkim sudom ima se utisak da govori sveštenik, i porota, uznesena naukom kao da je religija, daje svoj glas. Međutim, nadavne sudske afere, među kojima je glavna ona sa Benarom, pružile su nam pravu sliku o tome kakvu komediju stručnjaci mogu napraviti. Krivica se ništa nije bolje ne može ustanoviti samo zato što je to urađeno pomoću epruvete, pa čak i ako je ona građirana. Drugom nekom epruvetom dokažuće se suprotno, i samo lična jednačina ima svoj pravi značaj u toj opasnoj matematici. Srazmerno gledano isti je broj naučnika pravih eksperata i sudija psihologa, a taj je broj nešto malo veći od broja ozbiljnih i objektivnih porotnika. Danas isto koliko i juče, mogućnost greške ostaje. Sutra će nekom drugom ekspertizom biti dokazana nevinost nekog novog Abota. Ali Abot će biti mrtav, čak i s naučne tačke gledišta, jer nauka koja tvrdi

²⁹ Osuđenik je bio optužen da je ubio svoju ženu. Ali njeno telo nije bilo pronađeno.

da može podjednako dobro da dokaže nevinost kao i krivicu, još nije uspešla da oživi one koje je ubila.

A da li smo isto tako sigurni da smo i među samim krivcima uvek ubijali samo nepopravive? Svi oni koji su, kao ja, jedno vreme u svom životu, bili u obavezi da prate sudske porotničke procese, znaju da pri samoj presudi odlučuje mnogo slučajnosti, pa čak i u slučaju smrtno kazne. Optuženikovo lice, njegovi preci (porotnici neverstvo često smatraju otežavajućom okolnošću, a sam nikada nisam mogao da poverujem da je svako od njih celog svog života ostao veran), njegovo držanje (koje se povoljno ocenjuje samo ako je, sve vreme u toku suđenja, konvencionalno, to jest, komedijsko), čak i njegov način govora (recidivisti znaju da ne treba ni mucati ni govoriti preterano dobro), incidenti u publici o kojima se sudi na sentimentalni način (a istina, nažalost, nije uvek uzbudljiva), toliko je slučajnosti koje utiču na krajnju odluku porotnika. U trenutku smrtno presude, možemo biti sigurni da su morale da se steknu mnoge nesigurne okolnosti, da bi se došlo do najsigurnije od svih kazni. Kada znamo da vrhovna presuda zavisi od procene olakšavajućih okolnosti koju daje porota, pogotovo kada znamo da je reformom iz 1832. g. našim porotnicima omogućeno dodeljivanje i *neodređenih* olakšavajućih okolnosti, možemo zamisliti slobodan prostor koji je ostavljen trenutnom raspoloženju porotnika. Nije više reč o zakonu koji s tačnošću predviđa slučajeve u kojima smrt mora biti dosuđena, nego o poroti koja to naknadno procenjuje, tako reći, prema osuđeniku. Kako nema dve slične porote, čovek koga su pogubili mogao je i da ne bude pogubljen. Neko ko je u očima čestitih ljudi iz Il-e-Vilena nepopraviv, možda bi dobri građani iz Vara za njega našli neku vrstu izvinjenja. Nažalost, isto sečivo pada u obe regije. I izvršava to ne ulazeći u sitnice.

Vremenskim slučajnostima priključuju se i geografske kojim se pojavljuje opšta apsurdnost. Francuski radnik, komunista koji je nedavno u Alžiru giljotiniran zato što je postavio bombu (otkrivenu pre nego što je eksplodirala) u svlačionici neke fabrike, osuđen je koliko zbog samog čina toliko i zbog sredine. U sadašnjim prilikama koje vladaju u Alžiru, hteli su istovremeno da pokažu arapskom javnom mnjenju da je goljotina napravljena i za Francuze, a i da zadovolje francusko javno mnjenje koje se zgražava nad terorističkim zločinima. Međutim, u istom trenutku, ministar pod čijim je okriljem izvršeno ovo pogubljenje, u svom okrugu je prihvatao i

glasove komunista. Da su okolnosti bile drugačije, okrivljeni bi jeftino proglasili i jednoga bi mu dana samo zapretila opasnost da postane poslanik svoje partije i da pije u istoj krčmi gde i ministar. Ovo su gorka razmišljanja i želeli bismo da ostanu živa u sećanju ljudi iz naših vladajućih slojeva. Oni moraju znati da se vremena i običaji menjaju; doći će dan kada prebrzo pogubljen krivac, nije više tako crn. Ali je onda prekasno i ne preostaje ništa više osim kajanja i zaborava. A naravno, mi zaboravljamo. Međutim, što je isto toliko pogadeno i samo društvo. Nekažjen zločin, prema Gracijom, zagađuje grad. Ali osuđena nevinost, ili suviše strogo kažnjen zločin, u dužem trajanju, ništa ga manje ne kaljaju. Mi bar, u Francuskoj, to znamo.

Takva je, reći će neko, ljudska pravda i, uprkos nesavršenostima, bolja je od samovolje. Ali ovu melanholičnu procenu možemo podneti samo ako je reč o običnim kaznama. Pred smrtnim presudama ona je skandalozna. U nekoj od klasičnih knjiga iz francuskog prava, kao opravdanje što se kod smrtno kazne ne mogu ustanoviti stepeni, ovako piše: „Ljudska pravda uopšte nema ambiciju da sigurno utvrdi tu razmeru. Zašto? Zato što sama zna da je nemoćna.“ Treba li, dakle, da zaključimo da nam ova nemoćnost pravde dopušta da izrekemo apsolutnu presudu i da, pošto društvo nije sigurno da može da ostvari istinsku pravdu, mora da žuri, i to uz najveći mogući rizik, ka najvišem obliku nepravde? Ako pravda zna za sebe da je nemoćna, zar joj ne bi više odgovaralo da se pokaže skromnijom, i da oko svojih presuda ostavi dovoljno prostora da se eventualna greška može ispraviti³⁰. Tamo gde ova slabost neprekidno za sebe pronalazi olakšavajuće okolnosti, zar ne bi morala uvek da ih uvažava i za samog zločinca? Zar porota ne bi mudro mogla da kaže: „Ako mi greškom naređujemo da umrete, oprostićete nam imajući u vidu slabosti koje su u našoj zajedničkoj prirodi. Ali mi vas osuđujemo na smrt i nemamo u vidu ni te slabosti ni tu prirodu?“ Postoji izvesna solidarnost među svim ljudima kada greše i kada su u zabludi. Da li ta solidarnost treba da važi za sud, a da optuženiku bude uskraćena? Ne, i ako na ovom svetu pravda ima neki smisao, onda ona ništa drugo ne znači osim da treba priznati tu solidarnosti;

³⁰ Bili smo zadovoljni što je pomilovan Sijon, koji je nedavno ubio svoju ćerku od četiri godine da je ne bi dao njenoj majci koja je htela da se razvede. Za vreme pritvora je, u stvari, otkriveno da Sijon boluje od tumora mozga čime se moglo objasniti ludilo njegovog čina.

ona se u samoj svojoj suštini ne može odvajati od saosećanja. Saosećanje, razume se, ovde može biti samo osećanje zajedničke patnje, a ne isprazno praštanje grehova u kojem se ne bi uopšte vodilo računa o ispaštanju i pravima žrtve. Ono ne isključuje kaznu, ali ukida onu najvišu presudu. Ono se protivi onoj konačnoj, neopozivoj meri, koja celom čovekovom biću nanosi nepravdu, pošto ne vodi računa o zajedničkoj bedi ljudskog življenja.

Doduše, neki porotnici dobro to znaju, to su oni koji često prihvataju olakšavajuće okolnosti za zločin koji ništa ne može olakšati. To znači da im se smrtna kazna i onda čini preteranom ali da više vole i nedovoljno da kazne nego da kazne preterano. Krajnja strogost kažnjavanja, u tom slučaju, podstiče zločin umesto da ga sankcioniše. Ne prode ni jedan porotnički saziv o kojem se u štampi ne može pročitati da je presuda neodgovarajuća i da, u odnosu na činjenice deluje ili kao nedovoljna ili kao preterana. Ali porotnici to znaju. Jednostavno, suočeni s preteškom smrtnom kaznom, više vole da ih smatraju smušenim, što bismo i sami učinili, nego da unište svaku svoju noć u budućnosti. Znajući da su i sami nemoćni, iz toga bar izvuku odgovarajuće konsekvence. I istinska pravda je na njihovoj strani, upravo u onoj meri u kojoj logika nije.

Postoje, međutim, krupni zločinci koje bi svaka porota osudila, ma gde se nalazila i u bilo koje vreme. Njihovi zločini su jasni, a dokazi koje optužba iznosi poklapaju se sa priznanjima odbrane. Naravno, ono nenormalno i čudovišno što postoji kod takvih zločinaca svrstava ih već u domen patologije. Ali psihijatarski eksperti tvrde da u većini slučajeva postoji njihova odgovornost. Nedavno, u Parizu, neki se mladić, labilnijeg karaktera, ali blag i osećajan, veoma privržen porodici, prema sopstvenom priznanju, veoma naljutio na svog oca što mu je prigovorio da se kasno vraća kući. Otac je sedeo za stolom u trpezariji i čitao. Mladić je dohvatio sekiru i, otpozadi, zadao ocu nekoliko smrtonosnih udaraca. Onda je na isti način ubio i majku, koja se nalazila u kuhinji. Svukao je sa sebe okrvavljene pantalone i sakrio ih je u orman, otišao u posetu kod roditelja svoje devojke, i ničim se nije odao, zatim se vratio kući i obavestio policiju da je upravo pronašao roditelje ubijene. Policija je odmah našla okrvavljene pantalone i bez teškoća dobila smireno priznanje o ubistvu roditelja. Psihijatri su zaključak o ubicinoj odgovornosti doneli na osnovu ljutnje. Njegova čudna hladnokrvnost, o čemu je u zatvoru morao pružiti i druge dokaze (smatrao je svojom zaslugom što je na sahrani njegovih roditelja bi-

lo mnogo sveta: „Bili su veoma voljeni“, rekao je svom advokatu) ipak se ne može smatrati normalnom. Ali rasuđivanje mu je, na prvi pogled, ostalo nepomućeno.

Mnogi od tih „čudovišta“ sve vreme pokazuju isto takvo lice nepronijljivog izraza. Njih likvidiraju jedino prema uvidu u činjenice. Gledano spoljivo, zbog karaktera i ozbiljnosti njihovih zločina niko ne može ni pomisliti da bi on mogli da se pokaju ili da se poprave. Potrebno je jedino da se spreči mogućnost da ponovo učine isto, tako da osim likvidiranja nema drugog rešenja. U tim granicama, i jedino tada, rasprava oko smrtno kazne jeste opravdana. U svim ostalim slučajevima, argumenti konzervativaca se ne mogu održati pred kritikom abolicionista. U tom krajnjem slučaju, zbog neznanja u kojem živimo, nameće nam se, naprotiv, jedna opklada. Ni jedna činjenica više, nikakvo rasuđivanje više, ne stoje na tasu onih koji smatraju da uvek mora biti pružena prilika čoveku, makar on bio i poslednji od poslednjih, koji bi pretegli nad tasom onih koji smatraju da je takva prilika uzaludna. Ali možda se, na toj krajnjoj granici, može prevazići dugotrajno suprotstavljanje između pristalica i protivnika smrtno kazne odmeravanjem umesnosti ovakve kazne danas u Evropi. Pokušaću ovde da odgovorim, sa mnogo manje kompetencije, na želju koju je 1952. izrazio jedan švajcarski pravnik, profesor Žan Graven, u svojoj značajnoj studiji o problemu smrtno kazne: „...Pred problemom koji se još jednom postavlja našoj savesti i našem razumu, mislimo da rešenje ne treba tražiti u koncepcijama, problemima i argumentima iz prošlosti, niti u nadama i teoretskim obećanjima koja se odnose na budućnost, nego u svaremenim idejama, činjenicama i nužnostima³¹“. Može se, doista, većito raspravljati o dobrim ili razornim učincima kazne, kako tokom vekova, tako i na planu ideja. Ali ona ima izvesnu ulogu ovde i sada i mi moramo da se odredimo ovde i sada prema modernom dželatu. Šta smrtna kazna znači za ljude s polovine našeg veka?

Da bismo stvar uprostiti, recimo da je naša civilizacija izgubila one jedine vrednosti zbog kojih bi, u izvesnom smislu, mogla da se opravda smrtna kazna i da, naprotiv, pati od bolesti koje neminovno zahtevaju njeno ukidanje. Drugim rečima, za aboliciju smrtno kazne trebalo bi da se založe svi savesni ljudi našeg društva, i iz razloga logike i istovremeno iz razloga koje diktira realnost.

³¹ *Revue de Criminologie et de Police technique*, Genève, numéro spécial, 1952.

Najpre, o logici. Presuditi da se nekom čoveku odredi konačna kazna, isto je što i odlučiti da mu se više ne pruži nikakva prilika da se popravi. Ponovimo da se ovde argumenti slepo sukobljavaju i kristališu u jalovoj suprotnosti. Ali upravo, niko od nas ne može preseći na ovoj tački, jer smo svi mi sudije i saučesnici. Otuda i potiče naša nesigurnost u pogledu prava da ubijemo i nemoć u kakvu smo zapali da ubedimo jedni druge. Bez apsolutne nevinosti nema ni vrhovnog sudije. Znači, svi smo mi u životu činili zlo, pa čak i ako se ono nije našlo pod udarom zakona, a otišlo je do skrivenog zločina. Pravednika nema, ima samo manje ili više siromašnih u pravednosti. Dok živimo makar nam je omogućeno da ovu činjenicu spoznamo i da sumi svojih delatnosti dodamo malo i dobrih dela, kojima ćemo delimično isкупiti zlo koje smo posejali po svetu. Pravo da živimo koje se poklapa s prilikom da se popravimo jeste prirodno pravo svakog čoveka, čak i onog najgoreg. Poslednji zločinac i najnepodmitljiviji sudija u ovome stoje rame uz rame, podjednako jadni i solidarni. Bez toga prava, moralni život apsolutno nije moguć. Nikom od nas, ponaosob, nije dato pravo da gubi nadu ni za jednog čoveka, osim posle njegove smrti kada se njegov život pretvara u sudbinu i kada je moguć konačan sud. Ali izreći konačnu presudu pre smrti, izdati naredbu o zaključivanju računa dok je pozajmitelj još u životu, to pravo ne pripada ni jednom čoveku. Na toj graničnoj liniji, u najmanju ruku, onaj ko donosi konačnu presudu, sebi konačno presuđuje.

Bernar Falo, iz Mazuijeve čete, u službi Gestapoa, osuđen je na smrt pošto je priznao mnogobrojne i užasne zločine za koje je priznao krivicu i koji je umro s najvećom mogućom hrabrošću, sam je izjavljivao da ne može biti pomilovan. „Moje su ruke suviše crvene od krvi, govorio je jednom zatvorskom drugu³²“. Prema javnom mnjenju i mišljenju sudija, sigurno je svrstan među nepopravive, a i sam bih pao u iskušenje da to prihvatim da nisam pročitao jedno zaprepašujuće svedočanstvo. Evo šta je Falo rekao istom drugaru posle svoje izjave da želi hrabro da umre: „Hoćeš li da ti kažem za čim najdublje žalim. E pa evo! što ranije nisam znao za Bibliju koju sam ovde dobio. Uveravam te da ne bih stigao dovde gde jesam.“ Ne kažem da treba da uzmaknemo pred neakvom konvencionalnom slikovnicom, niti da se podsećamo dobrih robijaša Viktora Igoa. U vekovima prosvetljenosti, kako ih nazivaju, zahtevalo se da se smrtna kazna ukine pod

³² Jean Bocognano, *Quartiers des fauves, prison de Fresnes*, Édition du Fuseau.

parolom da je čovek u samoj svojoj suštini dobar. Naravno, nije tako (čovek je samo bolji ili gori). Posle dvadeset poslednjih godina naše krasne istorije, dobro smo s ovim upoznati. Ali upravo zbog toga što čovek to nije, niko se od nas ne može uzdići do apsolutnog sudijske i niko ne sme izreći presudu o konačnoj likvidaciji najgorog među krivima, pošto niko od nas ne može da potvrdi da je apsolutno nevin. Smrtna presuda preseca jedinu neospornu ljudsku solidarnost, solidarnost protiv smrti, a ovakva se presuda može opravdati samo ako dolazi usled neke istine ili principa koji se nalaze s one strane ljudskog roda.

U stvari, vrhovna kazna je oduvek, vekovima, bila crkvena kazna. Pošto je izricana u ime kralja, božjeg izaslanika na zemlji, ili od sveštenika ili u ime društva koje se smatralo svetim telom, njome tada nije prekidana ljudska solidarnost nego krivčeva pripadnost božjoj zajednici, jedinoj koja mu može podariti život. Zemaljski život mu se svakako oduzima, ali se njegova mogućnost poporavljanja nastavlja. Ne izriče mu se prava presuda, ona će ga stići na drugom svetu. Religiozne vrednosti i posebno verovanje u večiti život jedine su, dakle, vrednosti koje imaju moć da ustanove najvišu kaznu, pošto je prema njima i samoj njihovoj logici konačna i neopoziva kazna nemoguća. Onda je ona opravdana samo u onoj meri u kojoj nije vrhovna.

Katolička crkva je, na primer, oduvek prihvatala nužnost smrtno kazne. I ona sama je dodeljivala, u proteklim vremenima, i to nešedimice. I danas je opravdava i priznaje Državi pravo njene primene. Iako je stav crkve iznjenjansiran, u njemu možemo otkriti jedno duboko osećanje koje je 1937. g. otvoreno iskazao, neki Švajcarac, narodni savetnik iz Fribura, prilikom rasprave o smrtnoj kazni u Narodnoj skupštini. Prema G. Granu, najgori zločinac, pred pretnjom pogubljenja, okreće se sebi. „On se kaje i njegovo pripremanje za smrt time je olakšano. Crkva spasava jednog od svojih pripadnika, ona je izvršila svoju božansku misiju. Eto zašto je Crkva neprekidno prihvatala smrtnu kaznu, ne samo kao sredstvo za legitimnu odbranu nego i kao moćno sredstvo za spasenje³³... Ne želim da ovo pitanje pretvorim u crkveno, ali preko smrtno kazne Crkva može da postavi zahtev da joj se prizna njena kvazi božanska efikasnost, kao i u slučaju rata.“

U prilog ovom razmišljanju verovatno ide slogan koji se mogao pročitati na maču nekog dželatara iz Fribura: „Gospodaru, Isuse, ti si Sudija“.

³³ Ja ovo podvlačim.

Dželat onda smatra da mu je podarena sveta dužnost. On je čovek koji uništava telo da bi izručio dušu božjem sudu, o kojoj niko unapred ne sudi. Možemo možda pomisliti da slični slogani povlače za sobom prilično skandalozne zbrke. I tako verovatno jeste, jer za one ljude koji slede Isusovo učenje, ovaj lepi mač predstavlja još jednu dodatnu uvredu Hristove ličnosti. Gledane pod ovim svetlom, možemo razumeti strašne reči koje je neki ruski osuđenik, koga su 1905. g. carski dželatari upravo nameravali da obese, odsečno uputio svešteniku koji mu pristupa s Hristovom slikom da bi ga utešio: „Udaljite se i ne činite još jedno bogohulno delo.“ Čak bi i svakom neverniku palo na pamet da bi ljudi, koji su u središte svoje vere stavili potresnu žrtvu neke sudske greške, morali bar da pokažu uzdržanost u rečima dok prisustvuju zakonskom ubistvu. Mogli bismo, takođe, podsetiti vernike, da imperator Julijus, i pre svog preobraćanja, hrišćanima nije davao zvanična zaduženja te vrste zato što su sistematski odbijali da izriču presude i što nisu hteli u to da budu umešani. Pet vekova su, dakle, hrišćani verovali da je, prema strogom moralnom učenju njihovog gospodara, ubijanje zabranjeno. Ali katolička vera napaja se samo na ličnom Hristovom učenju. Ona hranu takođe uzima i iz Starog zaveta kao i iz učenja svetog Pavla i Svetih otaca. Besmrtnost duše i sveopšte uskrsnuće tela posebni su članci ove dogme. Otada, smrtna kazna, za vernika, ostaje privremeno kažnjavanje koje konačnu kaznu ostavlja nerazrešenom, odluka nužna samo u zemaljskom poretku, administrativna mera koja ne samo što krivca ne likvidira, nego naprotiv, pomaže njegovom iskupljenju. Ne kažem da svi vernici ovako misle i lako mogu pretpostaviti da je katolicima mžda bliži Hristos nego Mojsje ili sveti Pavle. Kažem samo da je vera preko besmrtnosti duše katolicizmu dozvolila da o problemu smrtno kazne raspravlja sasvim drukčijim rečnikom i da je opravdava.

Ali šta to opravdanje znači u društvu u kakvom mi živimo, koje je i unutar svojih institucija kao i u svojim običajima, desakralizovano? Kada sudija, ateista ili skeptik, ili agnostik, osuđeniku neverniku dosudi smrtnu kaznu, on izriče konačnu kaznu i ona se ne može promeniti. On sebe postavlja na Božji³⁴ presto, mada nema njegovu moć, u koju, uostalom, i ne veruje. On, po kratkom postupku, ubija zato što su njegovi preci verovali u večiti život. A u stvari, društvo koje on tobože predstavlja, izriče čistu me-

³⁴ Zna se da odluci koju donese porota prethodi formulacija: „Pred bogom i svojom sveću...“

ru likvidacije, lomi jedinstvo ljudske zajednice naspram smrti i samo se postavlja kao apsolutna vrednost pošto stremlji apsolutnoj moći. Verovatno da društvo prema tradiciji i sveštenika šalje osuđeniku. Sveštenik se može opravdano nadati da će strah od kazne okrivljenom pomoći da se okrene bogu. Ko će, međutim, još prihvatiti da se ovakvom računicom opravdava kazna koja je dosuđena i primljena, najčešće, u sasvim drugom duhu? Jedna je stvar da čovek veruje pre nego što oseti strah, a druga je da pronađe veru posle doživljenog straha. Preobraćanje u veru ognjem i mačem uvek će biti sumnjive prirode, i nadali smo se da je Crkva odavno odustala od pobeđivanja nevernika putem zastrašivanja. U svakom slučaju, de sakralizovano društvo nema šta da dobije od preobraćanja za koje je prema svom javnom priznanju nezainteresovano. Društvo naređuje izvršenje svesvom kazne, a istovremeno joj oduzima snagu oprostjenja i svrsishodnost. Priča bajke na sopstven račun, suvereno iz svog okrilja odstranjuje rđave, kao da je ono samo sušta vrlina. Kao kad bi ugledan čovek ubio zabludelog sina i rekao: „Zbilja, nisam više znao šta ću s njim.“ Ono je sebi prigrabilo pravo da vrši selekciju kao da je ono sama priroda, i da likvidaciji dodaje ogromne patnje, kao da je ono sam bog spasitelj.

U svakom slučaju, tvrditi da čoveka treba konačno iz društva odstraniti zato što je apsolutno rđav, isto je što i tvrditi da je društvo apsolutno dobro, u šta niko razuman danas neće poverovati. To nećemo poverovati, ali suprotno ćemo pre pomisliti. Naše društvo postalo je toliko rđavo i toliko kriminalizovano samo zato što je samo sebe uzdiglo do nivoa konačnog cilja i zato što ni zaštita više nije imala poštovanja osim za sopstveno očuvanje ili sopstveni uspeh u istoriji. A desakralizovano, to sigurno jeste. Društvo je još u XIX veku počelo za sebe da stvara zamenu za religiju, nudeći sebe kao objekat obožavanja. Doktrine o evoluciji i ideje o selekciji koje su im sledile, kao krajnji cilj postavile su budućnost društva. Političke utopije naklemljene na ove doktrine odredile su da na kraju krajeva svih vremena, postoji nekakvo zlatno doba kojim se unapred opravdavaju svi poduhvati. Društvo je stvorilo naviku da odobrava sve što može služiti toj njegovoj budućnosti i, prema tome, da vrhovnu kaznu koristi u apsolutnom smislu. Od toga trenutka počelo je da smatra zločinom i svetogrdem sve što se opire njegovom projektu i njegovim ovozemaljskim dogmama. Drugim rečima, dželat je, od sveštenika postao visoki državni činovnik. Rezultat je tu, svuda oko nas. Takav je da bi, ovo naše društvo s polovine

veka, koje je, i prema strogoj logici izgubilo pravo da izriče smrtnu kaznu, moralo da je ukine i iz razloga koje diktira realnost.

Kako se zaista naša civilizacija određuje prema zločinu? Odgovor je jednostavan: već trideset godina Državni zločini daleko premašuju broj individualnih zločina. Ne govorim čak ni o ratovima, opštim ili lokalnim, mada je i krv alkohol, koji posle dužeg vremena truje slično najjačem vinu. Ali broj pojedinaca koje je Država direktno ubila dobio je astronomske razmere i beskonačno prevazilazi broj ubistava koja su počinili pojedinci. Sve je manje osuđenika po opštem pravu, a sve više političkih osuđenika. Dokaz za to jeste da svako od nas, ma koliko da smo ugledni građani, može da računa na mogućnost da jednoga dana bude osuđen na smrt, dok se takva slučajnost početkom ovog veka mogla činiti smešnom. Šala Alfonsa Kara: „Neka gospoda ubice krenu na posao“, nema više nikakvog smisla. A prolivanje krvi najčešće izazivaju oni koji misle da su na njihovoj strani pravo, logika i istorija.

Naše društvo, dakle, ne treba više da se brani od pojedinaca nego od Države. Za trideset godina moguće je da razmere postanu obrnute. Ali, za sada, opravdano odbranu moramo usmeriti protiv Države, i to pre svega protiv nje. Pravednost i najrealniji oportunizam nalažu da zakon mora da zaštiti pojedinca od Države koja se odala ludilu sektaštva ili taštine. „Neka Država prva počne i neka ukine smrtnu kaznu“ ovo bi danas trebalo da bude naš zajednički uzvik.

Od krvavih zakona, kako se kaže, okrvave se i običaji. Ali stanje³⁵ velike sramote zadesi poneko društvo u kojem, uprkos svim neredima, običaji nikada ne stignu toliko da se okrvave kao zakoni. Polovina Evrope poznaje to stanje. Mi Francuzi smo ga upoznali, a pretil nam opasnost da ga ponovo upoznamo. Pogubljenja tokom okupacije povukla su za sobom pogubljenja prilikom Oslobođenja, a prijatelji pogubljenih smišljaju revanš. Tako i na drugim mestima, Države opterećene prevelikim brojem zločina spremaju se da utope svoju krivicu u još većim pokoljima. Ubija se zbog nacije, zbog neke klase koja sebe smatra božanskom. Ubija se zbog budućeg društva, koje se takođe smatra božanskim. Ko veruje da sve zna, zamišlja da sve može. Prolazni idoli, koji zahtevaju apsolutnu veru, neumorno

³⁵ Autor sugerise igru reči putem dvoznačnosti francuske reči *état* koja znači i *stanje* i *država*, koju ovom prilikom koristi; mi smo se opredelili za prvu verziju (Prim. prev.)

izriču apsolutne kazne. A religije bez transcendencije masovno ubijaju osuđenike bez nade.

Kako, onda, evropsko društvo s polovine veka može da preživi, ako ne bude donelo odluku da, svim svojim sredstvima, brani pojedince od državnog jarma? Zabraniti smrtnu presudu nad čovekom, značilo bi javno obznaniti da društvo i Država nisu apsolutne vrednosti, izdati naredbu da im ništa ne daje za pravo da donose konačne zakone, niti da proizvode ono nepovratno. Da nema smrtno kazne, možda bi Gabrijel Peri i Brazijak³⁶ bili među nama. Onda bismo mi mogli njima da sudimo, da prema sopstvenom mišljenju, s ponosom donesemo presudu, a ovako oni nama sada sude, a mi ćutimo. Da nema smrtno kazne Rajkov leš ne bi našao Mađarsku, Nemačku, bi s manje krivice bolje bila primljena u Evropi, ruska revolucija se ne bi našla u agoniji srama, alžirska krv bi manje pritiskala naše savesti. Da nema smrtno kazne, Evropa, na posletku, ne bi smrdela na leševu koji se skupljaju poslednjih dvadeset godina pod njenom iznurenom zemljom. Na našem kontinentu, sve su vrednosti poremećene strahom i mržnjom među pojedincima kao i među nacijama. Borba mišljenja vodi se putem konopca i sečiva. Ovo više nije ljudsko i prirodno društvo koje sprovodi svoja prava represije, nego ideologija koja vlada i koja zahteva ljudske žrtve. „Primer koji se uvek gubilištem daje, s pravom je napisano³⁷, znači da čovekov život prestaje da bude svetinja pošto neko veruje da je korisnije ubiti ga.“ Po svojoj prilici, ubijanje postaje sve korisnije, primeri se množe, zaraza se svuda širi. A sa njom, i nered nihilizma. Treba dakle zadati spektakularan udarac i javno obznaniti, i principima i putem institucija, da je → ljudska ličnost iznad Države. Isto tako, svaka mera koja će smanjiti pritisak društvenih snaga na pojedinca, pomoći će da se raskrči ova Evropa koja pati od navale krvi, znatno će doprineti da se u njoj bolje misli i da krene putem ozdravljenja. Evropa je bolesna zato što ni u šta ne veruje, i što tvrdi da sve zna. Ali ona sve ne zna, daleko od toga, ali ako je suditi prema otporu i nadama koje svi gajimo, Evropa u nešto veruje: veruje da se naj-

³⁶ Gabriel Péri (1902-1941) francuski poslanik komunista, koga je s prvim grupama pripadnika francuskog Pokreta otpora, francuska kolaboracionistička vlada iz Višija deportovala prema Nemačkoj; Nemci su ga streljali 1941. god.

Robert Brasillach (1909-1945), francuski pisac, kolaboracionista od 1940. g., objavljuje romane, glavni odgovorni urednik časopisa u toku rata; kao izdajnik, osuđen na smrt 1945. De Gol odbija pomilovanje. (Prim. prev.)

³⁷ Francart

veća čovekova beda, na nekoj tajanstvenoj granici, dodiruje sa njegovom najvećom veličinom. Vera je za većinu Evropljana izgubljena. A sa njom, izgubljena su i opravdanja koja je pripisivala naredbi za kažnjavanje. Ali većini Evropljana se isto tako već povraća od preteranog obožavanja Države koja nastoji da zameni veru. Ubuduće stojeći tako na pola puta, sigurni i nesigurni, s odlukom da nikada više sami ne trpimo i nikada druge ne tlačimo, morali bismo istovremeno da priznamo svoju nadu i svoje neznanje, da odbacimo apsolutni zakon, instituciju nepovratnog. Dovoljno znamo da bismo rekli da taj i taj zločinac zaslužuje doživotni prinudni rad. Ali ne znamo dovoljno da bismo doneli odluku da on treba da bude istrgnut iz sopstvene budućnosti, to jest, od naše zajedničke prilike da se popravimo. U ujedinjenoj Evropi sutrašnjice, zbog ovoga što sam upravo rekao, smrtna kazna bi morala biti prvi član Evropskog zakona kome se svi nadamo.

Od humanitarnih idila XVIII veka do krvavih gubilišta, put je prav a današnji su dželati, svi to znamo, humani. Ne bismo morali, prema tome, suviše da zaziremo od humanitarne ideologije kada je reč o problemu kao što je smrtna kazna. U zaključku, hteo bih dakle da ponovim, da se iluzijama o prirodnoj dobroti ljudskog stvora, ni verom u ono zlatno doba koje će nastupiti, ne može objasniti moje suprotstavljanje smrtnoj kazni. Naprotiv, ukidanje mi se čini neophodnim iz obrazloženih razloga pesimizma, logike i realnosti. Ne mogu reći da i srce ne učestvuje u ovome što govorim. Za nekoga ko je upravo proveo sedmice i sedmice družeći se s tekstovima, uspomena, ljudima koji su, izbliza ili izdaleka, imali dodira sa gubilištem, nema govora da iz tih užasnih može izići povorka isti onakav kakav je u njih ušao. Ali ja ipak ne verujem, i to treba da ponovim, da na ovom svetu ne postoji nikakva odgovornost i ne verujem da treba odustati od moderne težnje da svakaoga, u istoj zbrci, razreši grehova, i žrtvu i ubicu. Ova čisto sentimentalna zbrka nastala je pre iz kukavičluka nego → iz plemenitosti, a završava se opravdavanjem onog najgoreg što postoji na ovom svetu. Od silnog deljenja blagoslova, blagoslovimo i tabor robova, i kukavičku snagu, i organizovane dželate, i cinizam velikih političkih čudovišta; naposletku izdajemo svoju braću. Ovo primećujemo svuda oko nas. Ali upravo u sadašnjem stanju sveta, čovek našeg doba traži zakone i institucije za oporavak, koji ga obuzdavaju a ne lome ga, koji ga vode, a ne mrve ga. Izbačen u dinamizam istorije bez kočnica, potrebna mu je fizika

*Kako je bilo otkriveno, njena uoba
laska os narađe; pokušani znatiželjni
pa/htes y uzgustoj kuzle uog.*

i nekoliko zakona ravnoteže. Potrebno mu je, jednom rečju, razumno društvo, a ne ova anarhija u koju su ga zaronili njegova lična taština i prekomerna moć Države.

Uveren sam da bi nam ukidanje smrtne kazne pomoglo da krenemo napred na putu stvaranja takvog društva. Francuska bi, preuzevši ovu inicijativu, mogla da predloži da se ona proširi i na zemlje u kojima kazna nije ukinuta, s ove i s one strane gvozdene zavese. Ali neka, u savkom slučaju, ona pruži primer. Smrtna kazna bi onda bila zamenjena prinudnim radom, doživotno za zločince koji su osuđeni kao nepoporavivi, i, u ograničenom trajanju za ostale. Onima koji misle da je ova kazna teža od smrtna, iznenađeni odgovaramo da je, onda, trebalo sami da predlože da se ona obezbedi za Landrija³⁸, a da se smrtna kazna primenjuje nad drugorazrednim zločincima. Podsetićemo ih takođe da prinudni radovi ostavljaju osuđeniku mogućnost da sam izabere smrt, dok giljotina ne otvara ni jedan put povratka. Onima koji, naprotiv, procenjuju da je prinudni rad suviše blaga kazna, odgovorićemo da im nedostaje mašta, a zatim i da im lišavanje slobode izgleda kao laka kazna samo onoliko koliko nas je savremeno društvo naučilo da preziremo slobodu³⁹.

Činjenica da Kain nije ubijen nego da u ljudskim očima ostaje kao simbol večnog prokletstva, u svakom je slučaju nauk koji moramo izvući iz Starog zaveta, da ne govorimo o Jevanđelju, ili nadahnućima koja nam mogu doći iz surovih primera Mojsijevog zakona. Ništa svakako ne stoji na putu da se takvo iskustvo, vremenski ograničeno (na deset godina, na primer) kod nas isproba, ako već naš Parlament još nije u stanju da se za svoja glasanja o alkoholu iskupi onom krupnom civilizacijskom merom koju predstavlja konačna abolicija. I ako zaista javno mnjenje i njeni predstavnici, ne mogu da odustanu od inertnog zakona koji se svodi na to da likvidira sve one koje ne zna kako će kazniti, onda makar, dok budemo

³⁸ Landru, kriminalac, u Francuskoj poznat po monstruoznom ubistvu nad celom jednom porodicom, pogubljen 1922. g. ispred zatvora u Versaju. (Prim. prev.)

³⁹ Pogledati takođe izveštaj o smrtnoj kazni poslanika Dipona, u Narodnoj skupštini, od 31. maja 1791: „Izjedaju ga (ubicu) zajedljivost i ljutnja; najviše se plaši odmora, stanja u kojem je prepušten sam sebi i upravo iz želje da ga se reši neprekidno se suočava smrću, a sklon je da je i drugima zada; samoća i savest, eto njegove prave muke. Zar nam ovo ne ukazuje na vrstu kazne koju mu treba odrediti, na koju će kaznu biti najosetljiviji? Zar ne treba iz same prirode bolesti izvući lek kojim će se ona lečiti?“ Podvlačim ovu rečenicu. Zahvaljujući njoj ovaj nepoznat poslanik mogao bi ostati preteča naših savremenih psihologija.

čekali dan preporoda i istine, nemojmo od toga praviti „svečanu klanicu“⁴⁰, koja blati naše društvo. Smrtna kazna, takva kako je izvršavaju, iako retko, jeste neka vrsta gnusne kasapnice, uvreda koju nanosimo i čovekovoj ličnosti i njegovom telu. Ono presecanje trupa, živa glava iščupana iz korena, oni dugi mlazevi krvi, potiču iz varvarskih vremena kada se verovalo da narod treba ganuti ponižavajućim prizorima. Danas, kada je ta gnusna smrt otkomandovana na brzu ruku, kakav je smisao te kazne? Istini za volju, u eri nuklearne energije ubijamo kao u doba kantara. I nema čoveka normalnog senzibiliteta koji, na samu pomisao o ovoj primitivnoj hirurģiji, ne oseti mučninu. Ako francuska država nije sposobna da u toj stvari prevaziđe sebe i Evropi donese jedan od lekova koji su joj potrebni, neka bar za početak preinači način na koji se sprovodi smrtna kazna. Nauka koja je poslužila tolikim ubistvima, mogla bi i ovde da posluži, pa da se bar pristojnije ubija. Nekim anestetikom koji bi osuđenika iz stanja sna preveo u smrt, koji bi mu bar jedan dan stajao na dohvatu ruke da ga po slobodnoj volji upotrebi, ili koji bi mu, u slučaju slabe ili ponestale volje, bio dat u drugom nekom obliku, koji osigurava likvidiranje ako je već to cilj, ali kojim bi se unelo malo pristojnosti u ono što danas može delovati samo kao ogavna i obscena egzibicija.

Skrećem pažnju na ove kompromise samo utoliko što ponekad gubimo nadu kada vidimo da su ljudima, odgovornim za našu budućnost, mudrost i istinska civilizovanost prisilno nametnuti. Drugima, i to mnogo većem broju njih nego što bismo poverovali, saznanje o tome šta smrtna kazna zaista jeste i nemogućnost da spreče njenu primenu, i fizički je neizdrživo. Oni podjednako, na svoj način, istu kaznu podnose i bez suđenja. Neka im se olakša bar onaj teret kojim ih uz pomoć prljavih slika pritiskaju, društvo time ništa neće izgubiti. Ali samo to, na kraju, neće biti dovoljno. Trajnog mira ne može biti ni u srcima pojedinaca, ni u običajima društava sve dok smrt ne bude izbačena iz zakona.

⁴⁰ Tard.